

Hodnocení znaleckého posudku v trestním řízení

JAN MUSIL

I. ÚVOD

Velký význam vědy a techniky v životě moderní společnosti je mimo veškerou pochybnost. Také pro účinné potírání zločinnosti a pro trestní řízení otevřela věda a technika nové perspektivy, zejména rozvojem znaleckého dokazování. Rozsah i kvalita využití expertiz v trestním řízení mají stále vzestupnou úroveň, podmíněnou vývojem vědeckého poznání v kriminalistice, soudním lékařství, soudní psychiatrii, soudní psychologii a v jiných přírodovědných a technických disciplínách.

Tento, ve své podstatě pozitivní vývoj, však není bez problémů. Je totiž spojen s nebezpečím, že nekritický postoj k přednostem odborného poznání by mohl vést k narušení některých základních principů dokazování v socialistickém trestním procesu, především zásady volného hodnocení důkazů.

Taková obava vyplývá z toho, že věda a technika mají dnes ve společnosti značnou autoritu, kterou si vydobýly svými nespornými zásluhami o uspokojování materiálních a duchovních potřeb lidstva. Od vědy a techniky se někdy právem, ale někdy i neprávem očekává rozřešení všemožných otázek a problémů. Přitom tato očekávání nejsou mnohdy vzhledem k současnému stavu rozvoje vědy a techniky plně odůvodněná. Věda a technika si klestí cestu svého rozvoje za cenu mnohých omylů a peripetií.

V oblasti dokazování vede tento nekritický přístup ke zdůrazňování privilegovaného postavení znaleckého důkazu ve vztahu k ostatním důkazům. Takové stanovisko se v buržoazní procesualistice objevilo poprvé již v 1. polovině 19. století. Velký význam, jakého nabylo znalecké dokazování v trestním řízení, jeho zvláštní povaha a zejména potíže, které jsou nesporně spjaty s hodnocením znaleckého posudku ze strany soudce, vyvolaly k životu koncepci, která chápala znalce jako *vědeckého soudce* (iudex facti).¹⁾ Později tento názor ustoupil do pozadí vlivem klasické školy trestního řízení, která ke znaleckému důkazu zaujímal vcelku správné stano-

¹⁾ Přehled názorů na tuto otázku viz F. Holtzendorff: Handbuch des deutschen Strafprozessrechts, 1879, sv. I, str. 233 a násl.

visko jako k jednomu z řady rovnocenných důkazů, podléhajících volnému hodnocení ze strany soudce.

Daleko intenzivněji a s novými argumenty se hypertrofování funkce expertizy objevilo koncem 19. století v buržoazních pozitivistických školách trestního řízení. Italský pozitivista Enrico Ferri např. tvrdil, že je třeba odvrhnout „sentimentální fázi“ trestního řízení, pod níž rozuměl řízení založené na hodnocení důkazů soudem podle vnitřního přesvědčení, a navrhoval ji nahradit „vědeckou fází“, v níž rozhodující roli bude hrát znalec. Navrhoval, aby „...při každém soudním dvoru byl stálý znalec nebo skupina stálých znalců z oblasti trestní antropologie“, kteří by prováděli „rychlou antropologickou klasifikaci každého obžalovaného a určovali by, zda je choromyslný, zda je zločincem od narození nebo příležitostným atd.“²⁾ Současně s tím Ferri zdůrazňuje, že pro soudce-právnicka, tím spíše pak pro laického porotce, je nemožné přezkoumávat věcnou správnost odborných závěrů znalce a dovozuje, že „znalecké posudky musí být pro soudce závazné“.

Analogické názory lze nalézt v dílech představitele antropologické školy trestního práva Caesara Lombrosa, u předrevolučního ruského procesualisty L. J. Vladimirova, u přívrženců školy Défense sociale a sporadicky lze podobné tendence zpozorovat v pracích buržoazních autorů dodnes. Větší spolehlivost a důkazní síla expertizy je zpravidla zdůrazňována při srovnání s výpovědi svědků, které prý obsahují množství chyb a omylů.³⁾

Takovéto koncepce jsou pro socialistickou procesualistiku zásadně nepřijatelné. Odporují demokratickým principům výstavby socialistické justice tím, že odkazují vyšetřovatele, prokurátora a soudce, vystupující jako státní orgány, do závislého postavení na znalcích.

Orgán činný v trestním řízení na jedné straně a znalec na straně druhé mají v socialistickém trestním procesu své vlastní specifické místo, každý z nich plní jinou funkci a tyto funkce se v žádném ohledu nepřekrývají. Obrazně lze hovořit o jisté „dělbě rolí“ mezi nimi. Jedině orgánu činnému v trestním řízení přísluší pravomoc působit jako státní orgán, který vydává jménem státu autoritativní právní akty, především rozhodnutí. Znalec nemůže na této pravomoci nijak participovat, protože není státním orgánem činným v trestním řízení.

Znalec vystupuje jako svým způsobem nezávislý subjekt, jehož funkce je omezena pouze na oblast dokazování. Soudní expertiza je pramenem důkazu.⁴⁾ Aby mohl znalec vystupovat jako zdroj objektivního důkazu, vytváří zákonodárství potřebné záruky k tomu, aby byl při plnění své

²⁾ E. Ferri: *Ugolovnaja sociologia*, ruský překlad, Moskva 1908, str. 474, 475, 480, 481.

³⁾ Srov. např. K. Zbinden: *Kriminalistik (Strafuntersuchungskunde)*. Ein Studienbuch, München—Berlin 1954, str. 23 a násl.; E. Krönig: *Die Kunst der Beweis-erhebung*, Hamburg 1959, str. 19.

⁴⁾ Bližší argumentaci obsahuje má práce: „Některé otázky znaleckého dokazování v trestním řízení a teorie kriminalistické expertizy“, *AUC — Iuridica Monographia XX*, Praha 1974, str. 18 a násl.

funkce nezávislý jak na orgánech činných v trestním řízení, tak na jiných procesních subjektech.

Jestliže na jedné straně platí, že znalec se nemůže podílet na rozhodovací činnosti orgánů činných v trestním řízení jinak než tím, že pro ně vytváří důkazní prostředek (podává znalecký posudek), potom je třeba dodat i to, že na druhé straně orgán činný v trestním řízení není oprávněn nijak zasahovat do výkonu znalecké činnosti. Tak zejména není orgán činný v trestním řízení oprávněn nahradit svým vlastním názorem znalecký důkaz tam, kde jsou splněny podmínky pro jeho provedení (srov. ust. § 105 odst. 1 tr. ř.) a není také oprávněn jakkoli ovlivňovat obsah znaleckého posudku.

Koncepce, přeceňující roli expertizy v trestním procesu a přisuzující jí privilegované postavení, negují základní zásady, na nichž je založeno dokazování v trestním řízení, zejména zásadu objektivní pravdy a zásadu volného hodnocení důkazů. Proto je v socialistické trestněprávní teorii vcelku jednoznačně uznáváno, že expertiza je důkaz jako každý jiný, že nepoživá žádného privilegovaného postavení a že musí být hodnocena podle týchž zásah, jako kterýkoliv jiný důkaz.

Stejnou zásadou se řídí i československá judikatura (srov. č. 46/1965, 40/1969, 40/1972 Sb. rozh. tr.; též „Rozbor a zhodnocení činnosti soudů při zjišťování skutečného stavu věci a při provádění důkazů, projednaný a schválený plénem Nejvyššího soudu dne 5. 9. 1966“ — Pls 6/1966; „Rozbor a zhodnocení provádění důkazů znaleckými posudky při projednávání trestných činů spáchaných v silniční dopravě“ — Prz 23/66, publikováno pod č. V/1966 Sb. rozh. tr.; „Zpráva o výsledcích průzkumu a zhodnocení rozhodovací činnosti krajských soudů jako soudů prvního stupně“ — publikováno pod č. 62/1973 Sb. rozh. tr.).

Zdalo by se tedy, že v socialistické procesualistice a v právní praxi nebudí otázka hodnocení znaleckého posudku žádné problémy, alespoň ne takové, které by se podstatněji odlišovaly od problémů hodnocení jiných důkazů. Ve skutečnosti tomu tak není.

Tvrdíme-li, že znalecký důkaz je důkaz jako každý jiný, nejsme zdaleka oprávněni tvrdit, že by znalecké dokazování nemělo svá vlastní specifika. Takových zvláštností znaleckého dokazování je celá řada a problematika hodnocení znaleckého posudku je jednou z nejsložitějších. Hlavní a základní potíží spočívá v tom, že na soudci-právníkovi se požaduje, aby zhodnotil výsledek zkoumání odborných otázek z oblastí vědy, techniky, umění a řemesel, v nichž on sám není odborně kvalifikován. Zatímco u tradičních důkazních prostředků, jako jsou výpovědi nebo ohledání, lze zpravidla při hodnocení vystačit s poznatky právními a s obecnými vzdělanostními a zkušenostními poznatky, nelze při hodnocení znaleckých posudků zaručit, že jen za pomoci těchto znalostí bude důkazní informace správně pochopena, interpretována a oceněna.

I v socialistické procesní teorii se lze setkat v otázkách hodnocení znaleckých posudků s různými nesprávnými, zjednodušujícími nebo spornými názory.

Je možno nalézt názory, které bych označil jako „přehnaně optimistické“, zjednodušující celou otázku na tvrzení, že správné hodnocení znaleckého posudku je zaručeno soudcovým socialistickým právním vědomím, aniž by se podrobněji analyzovaly podmínky a metody hodnocení. Tomuto dojmu se nelze ubránit při četbě některých prací Vyšinského,⁵⁾ zčásti i Rachunova.⁶⁾

Na druhé straně se stále vyskytují hlasy, stavějící se značně skepticky k možností účinného hodnocení znaleckého posudku. I když dnes nikdo nepopírá potřebu kritického hodnocení znaleckého posudku, nepanuje shoda v názoru, zda soudce je schopen a oprávněn hodnotit posudek v celém rozsahu a ze všech hodnotících aspektů, zejména též z hlediska odborné správnosti. Někteří autoři popírají možnost hodnotit vědecká východiska, o něž znalec opřel své závěry a odborné metody, které použil. O těchto stanoviscích se podrobněji zmíním dále.

Rovněž vyšetřovací a soudní praxe se dopouští při hodnocení znaleckých posudků četných pochybení, což opakovaně konstatuje judikatura vyšších soudních orgánů i rozborů znaleckého dokazování.

Domnívám se tedy, že otázka hodnocení znaleckého posudku je stále aktuální a zasluhuje si soustavné pozornosti.

II. PODSTATA HODNOCENÍ ZNALECKÉHO POSUDKU

Trestní řád v ust. § 2 odst. 6 požaduje, aby orgány činné v trestním řízení hodnotily důkazy podle svého vnitřního přesvědčení, založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.

Při vymezování podstaty hodnocení znaleckého posudku je možno vyjít z marxistické axiologie — nauky o hodnotách. Axiologie chápe hodnocení jako druh gnoseologické činnosti, jako prvek poznání. Objekty a jevy objektivní reality, vnímané člověkem, jsou jím hodnoceny z hlediska jejich významu v závislosti na cílech a potřebách člověka v určitých historických a sociálně ekonomických podmínkách. Hodnota neexistuje sama o sobě, nezávisle na člověku; má smysl o ní hovořit pouze ve vztahu k praktickým úkolům řešeným člověkem.

Hodnotíme-li důkazy, jde nám o stanovení jejich právního významu, jejich hodnoty pro dosažení cílů sledovaných zákonodárcem.⁷⁾ Významná zvláštnost hodnocení důkazů na rozdíl od hodnocení jiných objektů a jevů objektivní reality je dána tím, že je poznamenáno právním aspektem. Dokazování v trestním řízení není „obyčejným“ lidským poznáváním, nýbrž poznáváním realizovaným v přesné právní formě. Hlavním smyslem pro-

⁵⁾ A. J. Vyšinskij: *Theorie soudních důkazů v sovětském právu*, Mír, Praha 1950, str. 184 a násl.

⁶⁾ R. D. Rachunov: *Teorija i praktika expertizy v sovětskom ugovnom processe*, Moskva 1953, str. 162.

⁷⁾ Srov. též I. M. Luzgin: *Suščnost i metody ocenki dokazatelstv*, Sovětskoje gosudarstvo i pravo 9/1971, str. 99.

cesní úpravy dokazování je dosažení objektivní pravdy. Nejde však o výlučný cíl. Procesní předpisy se musí snažit o skloubení různých, někdy kolidujících společenských zájmů. V podmínkách trestního řízení je právní aspekt hodnocení důkazů natolik důležitý, že hodnocení toho, zda byly zachovány právní podmínky dokazování (zákonnost dokazování), musí vždy předcházet ostatním aspektům hodnocení.

Hodnocení důkazu je myšlenkovou činností, pomocí níž se proniká od jevové stránky důkazu k jeho podstatě. Z informačního hlediska jde o dešifrování informačního signálu, o pochopení smyslu předávané zprávy a o posouzení toho, zda přijaté sdělení je v souladu s objektivní realitou.

Důkazní informaci lze chápat jako obsahovou náplň odrazu trestného činu. Abychom z tohoto odrazu mohli zpětně usuzovat na původce odrazu a na samotný trestný čin, který způsobil změnu prostředí, musí mít důkazní informace formu *sdělení*, musí pro nás mít smysl.

Tak je tomu např. tehdy, jestliže důkazní informace je obsažena ve výpovědi svědka, protože fyzikální nositel informace, tj. slovní signál, je pro příjemce informace ve většině případů srozumitelný, lze z něj bez větších problémů zjistit sémantický obsah. Ta část hodnocení svědecké výpovědi, která spočívá v dešifrování informačního signálu a v pochopení smyslu předávaného sdělení, nečiní zpravidla větší potíže; komplikovanější je posouzení, zda přijaté sdělení je pravdivé.

Pravdivost sdělení je ověřována dvojím způsobem: Usuzujeme na ni především *rozbořem podmínek*, za nichž se uskutečňoval pohyb důkazní informace, přičemž zkoumáme, zda tyto podmínky zaručovaly tzv. homomorfnost informačního signálu vůči zdroji informace. Kdybychom užili terminologie z oblasti teorie informace, řekli bychom, že zkoumáme pohyb důkazní informace tzv. komunikačním kanálem, přičemž si zejména všímáme negativního vlivu tzv. *šumu* a s tím spojeného růstu *entropie* (míry neurčitosti v předávané zprávě).

Druhým způsobem ověření pravdivosti sdělení je jeho *prověrka*, především formou srovnání s ostatními důkazy. Tento aspekt měl na mysli zákonodárce, když v ust. § 2 odst. 6 tr. ř. praví, že „orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu“.

Hlubší rozbor problematiky prověrky a hodnocení důkazů v obecné poloze se vymyká rámci této statě a proto odkazují na dostupnou literaturu.⁸⁾

Vše, co bylo řečeno o hodnocení důkazů vůbec, platí obecně i pro hodnocení znaleckého posudku. Dá se však tvrdit, že hodnocení znaleckého posudku je proti jiným důkazům složitější, protože musí obsáhnout složitější pohyb důkazní informace od jejího vzniku v souvislosti s trestným činem až po její přijetí adresátem dokazování.

⁸⁾ Srov. např. Československé trestní řízení, kolektiv autorů pod vedením A. Růžka, Orbis, Praha 1971, str. 152 a násl.; D. Císařová: Hodnocení důkazů, Socialistická zákonost 5/1967; Teoriya dokazatelstv v sovetskoy ugolovnoy processe, Moskva 1973.

Znalecký důkaz se totiž v trestním řízení uplatňuje v případech, kdy adresát dokazování:

a) není schopen nalézt a přijmout důkazní informační signál (tzv. latentní stopy, např. mikroskopické stopy, písmo psané neviditelným prostředkem);

b) nebo je sice schopen důkazní informační signál nalézt a přijmout, ale nedokáže ho správně interpretovat, pochopit jeho význam (např. vyšetřovatel sice postřehne příznaky nenormálního chování obviněného, ale nemůže posoudit, zda jde o projev duševní poruchy, která by měla vliv na ovládací a rozpoznávací schopnost v době činu).

V řadě případů se oba tyto důvody kombinují.

V těchto situacích orgán činný v trestním řízení přibírá znalce, který vnáší do informačního kanálu speciální informaci z oblasti vědy a techniky, jejíž pomocí se překóduje prvotní důkazní informační signál v jiný druh informačního signálu, který bude dostupný adresátům dokazování. Znalec zde vystupuje jako svého druhu *transformátor*, který dodává prvotnímu informačnímu signálu formu sdělení. Informační tok se tak přetrhuje a mezi zdroj informace a jejího adresáta se vsouvá další mezičlánek, kterým se informační kanál komplikuje.

Z teorie informace je přitom známo, že každé prodloužení a zkomplikování informačního kanálu, zvláště je-li spojeno s překódováním informace, zvyšuje pravděpodobnost úbytku a zkomolení informace, vede k růstu *entropie* (míry neurčitosti).

Při hodnocení znaleckého posudku je zvlášť náročné zkoumat, zda byla zachována homomorfnost důkazního informačního signálu vůči zdroji informace v celém průběhu toku informace. Prvotní důkazní informační signál je přitom pro orgány činné v trestním řízení obtížně zhodnotitelný pro nedostatek odborných znalostí. Musí proto nastoupit též cesta zprostředkovaného hodnocení: Je nutno zkoumat, zda „fungují“ spolehlivé jednotlivé články komunikačního informačního kanálu, zejména transformátor, jehož pomocí byla důkazní informace překódována. Jinými slovy, je nutno také hodnotit, zda znalec sám a jím uskutečněné znalecké zkoumání poskytují garance věrohodného předávání důkazní informace.

Kromě této stránky hodnocení znaleckého posudku, která ověřuje věrohodné předání důkazní informace, je třeba do hodnocení zahrnout též další aspekt: Je jím určení místa tohoto důkazu ve struktuře všech důkazů, zjištění vzájemných souvislostí mezi nimi a stanovení jeho významu (relevance) pro dokazovanou skutečnost. Tato stránka hodnocení znaleckého posudku nevykazuje proti jiným důkazům žádná výrazná specifika a není třeba jí věnovat tolik pozornosti; lze zde vystačit s obecnými postupy, platnými pro hodnocení důkazů vůbec.

Ve svém souhrnu je hodnocení znaleckého posudku velmi složitá myšlenková činnost, mající analyticko-syntetický charakter.

Pokládám za potřebné připomenout, že mluvím-li o hodnocení znaleckého posudku, nemám na mysli pouze posudek v jeho konečné podobě vyjádřený ve výpovědi znalce nebo v písemném posudku. Hodnotit je třeba rovněž *celý proces utváření znaleckého důkazu*, který zahrnuje též přípravu

ke znaleckému zkoumání, nařízení expertizy, vlastní průběh znaleckého zkoumání a způsob vyvozování závěrů znalce.⁹⁾

III. SUBJEKTY HODNOCENÍ ZNALECKÉHO POSUDKU

Každé hodnocení je spojením subjektivního a objektivního v poznání. Hodnocení postihuje jak objektivní vlastnosti reality, tak jejich význam pro praktickou činnost subjektu. Je tedy hodnocení vyjádřením vztahu poznávacího subjektu ke skutečnosti.

Jako subjekty hodnocení znaleckého posudku vystupují především všechny *orgány činné v trestním řízení*, tj. soud, prokurátor, vyšetřovatel, vyhledávací orgán a orgán konající objasňování (ust. § 12 odst. 1 tr. ř.).¹⁰⁾ Jejich hodnocení má z hlediska trestního řízení největší význam, protože jedině oni jsou oprávněni činit na jeho základě autoritativní rozhodnutí, sankcionovaná státní mocí.

Hodnocení orgánů činných v trestním řízení musí být nejširší a nejdůkladnější, protože jakákoliv chyba při hodnocení může mít společensky nežádoucí následky v podobě nezákonného rozhodnutí. Ze všech ostatních subjektů má být jejich hodnocení nejobjektivnější, protože se v něm má uplatňovat obecný, celospolečenský zájem na zjištění objektivní pravdy, nepodléhající žádným skupinovým nebo individuálním zájmům. V trestním řízení je tato skutečnost vyjádřena mj. požadavky objektivní pravdy (§ 2 odst. 5 tr. ř.), volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. ř.), nepodjatosti (§ 30 tr. ř.) a soudcovské nezávislosti (čl. 98, 102 Ústavy ČSSR ve znění ústavního zákona č. 155/1969 Sb.).

Socialistická procesualistika vychází z koncepce, že všechny orgány činné v trestním řízení, tedy i v přípravném řízení, hodnotí znalecký posudek v celém rozsahu. Je to nutné proto, že i tyto orgány jsou oprávněny přijímat meritorní a jiná rozhodnutí se závažnými společenskými důsledky.

Znalecký posudek hodnotí také ostatní *strany* účastníci se řízení, tj. obviněný, zúčastněná osoba, poškozený, v řízení před soudem též prokurátor, společenský žalobce a společenský obhájce (§ 12 odst. 5 tr. ř.) jakož i obhájce. Všechny tyto subjekty jsou svým způsobem zainteresovány na výsledku trestního řízení, což se může (i bez jejich vědomí) nepříznivě odrazit v objektivnosti jejich hodnocení. Nicméně trestní řád přikládá i jejich hodnocení relevanci a vytváří pro jeho reálné uplatnění procesní záruky (např. oprávnění obviněného a jeho obhájce seznámit se po skončení vyšetřování s obsahem vyšetřovacího spisu a činit návrhy na doplnění vyšetřování — § 166 odst. 1 tr. ř., oprávnění obviněného vyjadřovat se při hlavním líčení ke každému důkazu — § 214 tr. ř., právo součinnosti stran

⁹⁾ Nutnost komplexního hodnocení zdůrazňuje též M. G. Ljubarskij: K otázce hodnocení znaleckých posudků v soudním řízení, sborník „Kriminalistika v SSSR“, GP, Praha 1967, str. 81–87.

¹⁰⁾ Z důvodu terminologického zjednodušení budu nadále hovořit na některých místech pouze o soudci nebo vyšetřovateli.

při hlavním líčení — § 215 tr. ř. atd.). De lege ferenda lze uvažovat i o dalších formách, umožňujících procesním stranám reálně hodnotit znalecký posudek.¹¹⁾

I když hodnocení znaleckého posudku skutečně procesní stranou nemá bez dalšího žádné důsledky pro připuštění znaleckého důkazu a pro jeho použitelnost, má přesto značný význam. Toto hodnocení mnohdy správně oceňuje věrohodnost posudku a jeho důkazní význam, upozorňuje orgány činné v trestním řízení na jeho chyby a nedostatky. Orgány činné v trestním řízení musí toto hodnocení vzít v úvahu a vypořádat se s ním. To samozřejmě neznamená, že by mohly upustit od vlastního kritického hodnocení znaleckého posudku v případě, kdy procesní strany vyjadřují s posudkem souhlas.

V případě opakované expertizy vystupuje jako subjekt hodnocení prvotního posudku též *nový znalec* (ústav), jestliže mu byl prvotní posudek předložen (tak tomu nemusí být vždy — viz dále). Jde o zvláště kvalifikovaný způsob hodnocení expertizy proto, že znalec jako nositel odborných znalostí je více než kdo jiný schopen posoudit odbornou správnost posudku. Znalec v rámci opakované expertizy nehodnotí všechny aspekty původního posudku, zejména není oprávněn posuzovat právní podmínky jeho přípustnosti a jeho právní relevanci. O problematice opakované expertizy se ještě podrobněji zmíním v dalších partiích článku.

Jako subjekt hodnocení znaleckého posudku vystupuje též *veřejnost* přítomná při soudním jednání. Lze se plně ztotožnit s Ejsmanem,¹²⁾ že jako tzv. *adresát dokazování* vystupuje konec konců celá společnost. Aby veřejnost soudního jednání plnila svůj smysl demokratické kontroly soudnictví, musí být rozsudek srozumitelný a přesvědčivý pro celou společnost, jejímž jménem byl vynesen. To předpokládá, aby i důkazy, o něž se rozsudek opírá, byly pochopitelné a dostupné všem občanům, kteří je samozřejmě podrobují svému hodnocení. I když hodnocení znaleckého posudku, uskutečněné adresáty dokazování v tomto naznačeném širokém slova smyslu, nemá bezprostřední právní důsledky, má přesto hluboký politický smysl. Mechanismus socialistického státu vytváří i institucionální prostředky pro uplatnění výsledků této demokratické kontroly např. formou kritiky práce justice v politických orgánech, v hromadných sdělovacích prostředcích, na schůzích občanů apod.

V dalším výkladu se zaměřím převážně pouze na hodnocení znaleckého posudku uskutečňované orgány činnými v trestním řízení.

¹¹⁾ Např. prof. Růžek navrhuje, aby opis znaleckého posudku byl zasílán zásadně též obviněnému (jeho obhájci) a v řízení před soudem též prokurátorovi s výzvou, aby v přiměřené době sdělili své připomínky, námítky a návrhy. Zaslání opisu by umožňovalo důkladné obeznámení se s posudkem a vznášení připomínek po zralé úvaze. Viz A. Růžek: Dokazování svědkem a znalcem, Socialistická zákonost 7—8/1971.

¹²⁾ A. A. Ejsman: Zaključenije experta, Moskva 1967, str. 90.

IV. ZÁKLADY, METODA A KRITÉRIUM HODNOCENÍ ZNALECKÉHO POSUDKU

Za základy hodnocení můžeme označit bázi, o kterou se opírá orgán činný v trestním řízení při hodnocení znaleckého posudku. Ve filosofické literatuře se někdy tato báze nazývá *hodnotová orientace*.¹³⁾

Tato hodnotová orientace má složitou strukturu. Skládá se ze souhrnu vědeckých a právních poznatků, ale též ze životních a profesionálních zkušeností vyšetřovatele a soudce a z jejich morálních názorů. Při hodnocení důkazů vstupují do tohoto souboru též samotné právní normy, především ta ustanovení trestního řádu, která obsahují směrnice pro provádění a hodnocení důkazů.

Základy, o něž se opírá hodnocení znaleckého posudku, jsou na rozdíl od hodnocení jiných důkazů zvláště široké, protože mají obsahovat i poznatky z těch oborů vědy a techniky, jichž se týká znalecké zkoumání.

Požadavek, aby soudce ovládal, kromě znalostí právních a tzv. obecných vzdělanostních a zkušenostních poznatků, též znalosti odborné, za jejichž pomoci by mohl proniknout do samé podstaty znaleckého zkoumání a zhodnotit věcnou správnost znaleckého posudku, budil a budí jisté pochybnosti a nejasnosti. Představitelé pozitivistických směrů tvrdili, že je zcela nereálné takový požadavek vůbec vnášet a odtud dovozovali, že soudce není oprávněn odbornou správnou znaleckého posudku hodnotit.

Podobné názory, i když v poněkud mírnější podobě, se objevují i v socialistické literatuře. Lze se např. dočíst: „Jak může soud nebo jiný orgán, který musí přibrat znalce právě proto, že sám nemá potřebné odborné znalosti, hodnotit znalcův elaborát nejen po stránce věrohodnosti jeho podkladů apod., ale i z toho hlediska, zda jsou správné odborné, popř. i vědecké závěry, které znalec učinil? ... Je přirozené, že možnost takto provádět hodnocení znamenala by v podstatě soudcovskou libovůli a že by znalecký posudek při tomto přístupu k věci ztrácel svůj význam.“¹⁴⁾

Jiní autoři píší: „Souhlasíme s tím, že psychiatrický posudek patří většinou mezi problémy složité, které průměrný právník nemůže při nejlepší vůli vždy sám hodnotit. Měl by sice postřehnout nesprávnosti ve znalcově hodnocení spisového materiálu, může posoudit formální nedostatky posudku, nemůže však už kvalifikovaně hodnotit způsob provedení vyšetření ani semiologické a diagnostické vývody znalce ani posudkové závěry, pokud neobsahují hrubé a nápadné chyby.“¹⁵⁾ Stejně vyznívá závěr, že „... soudne orgány nemůžeme mít také znalosti, které by im umožnily po odborné stránce posoudit kvalitu znalecké činnosti jednotlivých znalců.“¹⁶⁾

¹³⁾ Viz I. M. Luzgin: Suščnost i metody ocenky dokazatělstv, Sovětskoje gosudarstvo i pravo 9/1971, str. 101.

¹⁴⁾ Jaromír Štěpán: Právní odpovědnost ve zdravotnictví, 2. vyd., Avicenum, Praha 1970, str. 296.

¹⁵⁾ S. Stuchlík a další: K otázce přezkoumávání psychiatrických posudků, Socialistická zákonost 4/1971.

¹⁶⁾ A. Barát: Poznámky k niektorým problémom úpravy právnych pomerov znalcov, Socialistické súdnictvo 8/1970, str. 40.

Podobné názory sdílí občas i judikatura. V jednom rozhodnutí krajského soudu v Hradci Králové třeba čteme: „Naproti tomu otázky postupu, který znalci volili pro splnění své znalecké povinnosti, jsou otázkami čistě znaleckými, které soud hodnotit nemůže.“¹⁷⁾ Obdobně jeden judikát polského Nejvyššího soudu tvrdí: „Soud nemá ani povinnost ani možnost posuzování a hodnocení jednotlivých faktů obsažených v popisu zdravotního stavu obžalovaného. Zhodnocení těchto faktů vyžadovalo speciální vědomosti a proto vlastně byli povoláni znalci, aby tyto fakty ocenili z odborného hlediska. Soudní kontrola znaleckého posudku nespočívá v posuzování jednotlivých faktů, ale ve zjištění, zda tento posudek je jasný, kategorický a vyčerpávající a zda konečné závěry posudku logicky vyplývají z předloženého popisu zkoumání a pozorování.“¹⁸⁾

Uvedl jsem zde tato stanoviska podrobněji proto, že je pokládám za demobilizující a zásadně neslučitelná se zásadami dokazování v socialistickém trestním řízení. Autoři uvedených názorů mají nepochybně pravdu, pokud upozorňují na nesnadnost hodnocení znaleckého posudku z hlediska jeho odborné správnosti. Jenomže obtížnost úkolu nemůže být argumentem pro rezignaci. Ponechávat bez povšimnutí věcnou správnost znaleckého posudku, slepě důvěřovat závěru znalce, znamená ve svých důsledcích popírat zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle vnitřního přesvědčení, přenášet odpovědnost za skutkovou správnost rozhodování na znalce.

Cožpak justiční praxe nepřináší případy mylných znaleckých posudků? Nejškodlivější důsledky nemají formální nedostatky, na něž se někteří autoři snaží redukovat soudcovskou hodnoticí činnost, ale věcné, odborné chyby. O tom, jak poměrně často znalci tápají a vyslovují protichůdná stanoviska, se můžeme přesvědčit, jestliže je v téže věci nařízena opakovaná expertiza např. v oblasti psychiatrie nebo sexuologie. I když samozřejmě tyto případy představují z celkového počtu soudních expertiz jen velmi malou část, stačí samy o sobě ke zdůvodnění závěru, že orgán činný v trestním řízení se ani v otázkách odborné správnosti nesmí slepě oddat důvěře ve znalce.

Není správné apriorně tvrdit, že orgán činný v trestním řízení nemá povinnost mít žádné odborné znalosti, kromě znalostí právních, což prý vlastně bylo důvodem pro přizvání znalce. Tento argument je i logicky vadný. Znalosti, jichž je třeba k objasnění skutečnosti důležité pro trestní řízení a kvůli nimž byl přibrán znalec (§ 105 odst. 1 tr. ř.), jsou odborné nikoliv ze stanoviska konkrétního soudce a dokonce ani ne ze stanoviska standardního soudce, nýbrž proto, že přesahují průměrnou vzdělanostní a zkušenostní úroveň obecného adresáta dokazování, jímž je koneckonců každý standardní občan. Proto by musela být expertiza nařízena, i kdyžby kon-

¹⁷⁾ Judikát citován z článku J. Umlauf: Znalecký posudek v přípravném řízení, Kriminalistický sborník 2/1971.

¹⁸⁾ Rozhodnutí Nejvyššího soudu PLR z 15. 3. 1967, III KR 73/67, cit. podle S. Kalinowski: Problematyka dowodu z opinii biegłych w świetle orzecznictwa sądownego, Warszawa 1968, str. 119.

krétní soudce dovedl skutečnost důležitou pro trestní řízení sám odborně objasnit a musela by být nařízena i tehdy, kdyby se bylo možné nadít, že ji dokáže odborně posoudit standardní orgán činný v trestním řízení, nikoliv však standardní občan našeho státu.

Společnost má zcela právem vysoké kvalifikační nároky na pracovníky orgánů činných v trestním řízení (srov. požadavek ukončeného vysokoškolského vzdělání u soudců z povolání, prokurátorů a vyšetřovatelů). Domnívám se, že do této kvalifikační výbavy by měly spadat alespoň elementární znalosti těch disciplín, které se nejčastěji v roli expertizních oborů objevují, jako je kriminalistika, soudní lékařství, soudní psychiatrie a soudní psychologie. Tento požadavek vznášel již před 80 lety nestor kriminalistické vědy Hans Gross¹⁹⁾ a od té doby neztratil nic na své aktuálnosti, spíše naopak.

Soudím, že do základů, o něž se opírá hodnocení znaleckého posudku, spadají i speciální znalosti odborné povahy. Bez splnění tohoto předpokladu si nelze představit reálnou možnost hodnocení věcné správnosti posudku. Poskytnutí alespoň elementárních odborných znalostí z tzv. forenzních disciplín by měla zajistit již základní kvalifikační průprava orgánů činných v trestním řízení, postgraduální výuka, resortní školení a osobní sebevzdělávání. Pro prohloubení speciální odborné kvalifikace orgánů činných v trestním řízení je vítané, jestliže lze organizačně zabezpečit specializaci vyčleněných pracovníků na oblast některých trestných činů (např. trestných činů v dopravě). Takovým pracovníkům lze snáze zprostředkovat hlubší odborné znalosti.

Lze se ovšem právem tázat, zda tento obecný kvalifikační základ odborných poznatků bude dostatečný pro hodnocení znaleckého posudku v každém konkrétním případě. Vyskytují se v trestním řízení nepochybně i případy velmi složité a úzce specializované. Přesahovalo by samozřejmě hranice realismu, kdybychom na soudci požadovali, aby byl na každou takovou situaci předem připraven. Rozvoj vědeckých poznatků v posledních desetiletích je tak lavinovitý, že s ním stěží drží krok úzký specialista, neřkuli laik.

Pro tyto situace není možné žádat, aby základem pro hodnocení znaleckých posudků byly vědomosti získané soudcem předem („do zásoby“). Zde je zapotřebí, aby si soudce takové vědomosti opatřil ad hoc, v průběhu konkrétního trestního řízení.

Cesty k získání takových odborných poznatků, z nichž bude orgán činný v trestním řízení vycházet při hodnocení znaleckého posudku, mohou být různé:

a) Je to např. *studium odborné literatury*, jako jsou učebnice a další vědecká díla. Tato cesta získání odborných poznatků je velmi náročná jak na všeobecnou průpravu soudce, tak na jeho čas. Především nedostatek času je v našich podmínkách značné přetíženosti orgánů činných v trest-

¹⁹⁾ H. Gross: Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik, 1. vyd., Graz 1892.

ním řízení vážným limitujícím faktorem. Problém může vyvstat i s dostupností odborné literatury. Nehledě na tyto konkrétní potíže, jde zásadně o vhodný způsob prohlubování kvalifikace orgánů činných v trestním řízení.

b) Obecně dostupnější a snazší je získávání speciálních znalostí *konzultacemi s odborníky*. Tito odborníci nevystupují v konkrétním řízení jako znalci a jejich zjištění nemají povahu důkazů. Neprovádějí zkoumání konkrétních okolností trestného činu, nýbrž poskytují orgánu činnému v trestním řízení pouze poznatky abstraktního rázu. Mohou se např. vyslovit k tomu, zda určitá metoda, použitá znalcem, je v příslušné vědní oblasti všeobecně uznávána, či zda vůči ní jsou vážné námitky a zda existují metody lepší. Pokud by tito odborníci byli seznámeni s konkrétními okolnostmi trestní věci a přímo s hodnoceným znaleckým posudkem (když by tomu nebránily např. důvody utajování), nemůže být zřejmě námitek ani proti tomu, aby nezaujali své stanovisko k věcné správnosti znaleckého posudku. Takové stanovisko by nemohlo nahradit expertizu a nemělo by hodnotu důkazu.

Vzhledem k tomu, že tato pomoc odborníků není upravena trestním řádem, není ani myslitelné ji jakkoli vynucovat. Není ji možné ani honorovat a je proto založena na naprosté dobrovolnosti. Záleží zde hodně na dobrých osobních kontaktech orgánů činných v trestním řízení s občanstvem a s institucemi.

V rámci bezpečnostních složek jsou vybudovány speciální kriminalisticko-technická pracoviště (kriminalistická oddělení krajských správ VB, Kriminalistický ústav VB v Praze), jejichž pracovníci, nevystupují-li v téže věci jako znalci, mohou poskytnout kvalifikovanou pomoc též jako odborníci-konzultanti. Perspektivně se jeví spolupráce orgánů činných v trestním řízení s těmito odbornými pracovišti jako velmi žádoucí.²⁰⁾

c) Nepopiratelný význam pro získání nutné báze odborných poznatků z oblasti forenzních disciplín má rovněž *osobní soudcová zkušenost*, získaná prací se znaleckými posudky v minulosti. I když je pravda, že „každý znalecký posudek je jiný“, přece jen lze nalézt jisté typické objekty zkoumání, typické otázky, které se v trestním řízení častěji opakují a v závislosti na nich i typický okruh teoretických východisek a metod zkoumání, aplikovaný v soudních expertizách.

Zkušený soudce je nepochybně ovlivňován těmito minulými zkušenostmi a dovede posoudit, zda znalec v konkrétním případě postupoval standardním způsobem, zda byl dostatečně pečlivý, či zkoumání „odbyl“, při

²⁰⁾ Tzv. odborníci (konzultanti, specialisté) mohou v rámci trestního řízení plnit i jiné funkce, než je poskytování pomoci při hodnocení odborné správnosti expertiz. De lege ferenda by bylo třeba upravit jejich status v trestním řádu, jak to činí např. tr. ř. RSFSR. Viz též B. Bárta: Postavení znalce a odborníka v čs. trestním řízení, Socialistické soudnictví 5/1965; V. Mathern: K problematice účasti odborníků v trestním konání, Právní obzor 4/1975; J. Kollár, V. Mathern: K otázce účasti odborníka a znalce v trestním konání, Právní obzor 6/1965 a další.

konfrontaci stanovisek různých znalců v analogických případech může postřehnout, zda vědecká stanoviska ohledně jistých otázek jsou ustálená a pevná nebo zda se různé teoretické školy rozcházejí apod. Roli vodítka zde může hrát též zobecnění, obsažené v judikátech vyšších soudních instancí, rozborů znaleckého dokazování apod.

d) Pro vytvoření hlubších odborných poznatků v konkrétním případě může být také užitečné, jestliže se vyšetřovatel (soudce) *zúčastní osobně znaleckého zkoumání*. Kromě řady jiných výhod, jako je např. možnost okamžitě reagovat na výsledky znaleckého zkoumání, rozšířit otázky apod., je výhodou osobní účasti na znaleckém zkoumání získání úplnější představy o průběhu zkoumání a načerpání hlubších znalostí o odborné problematice.

V dnešních podmínkách pracovní přetíženosti nelze na vyšetřovatelích a soudcích žádat, aby se osobně zúčastnili na každém znaleckém zkoumání, zejména takovém, které vyžaduje dlouhé doby, uskutečňuje se na vzdáleném místě, v laboratorních podmínkách apod. V některých případech není tato účast ani možná, protože by ohrožovala zdárný průběh znaleckého zkoumání (např. při soudně psychologické a psychiatrické expertize). Doporučuje se však např. při pitvě v rámci soudně lékařské expertizy nebo při expertizách z oboru bezpečnosti v dopravě, spojených se zkoumáním na místě činu.

S těmi názory, které pochybují o schopnostech soudců, prokurátorů a vyšetřovatelů hodnotit věcnou správnost znaleckého posudku, je možné souhlasit potud, že ani při sebevětší jejich snaze a pili nemohou být jejich odborné znalosti tak hluboké, aby se vyrovnaly znalostem expertů. Klást takový úkol by bylo očividně utopické.

Soudce není zásadně oprávněn *nahradit* odborné stanovisko experta vlastním názorem. I když by výjimečně měl potřebnou odbornou způsobilost, nemůže stejně znalce zastoupit. Orgán činný v trestním řízení působí ve věci jako orgán vynášející jménem státu autoritativní právní akty a jako takový nemůže být zároveň pramenem důkazů, sloužících za podklad pro vydávání těchto aktů.

Soudce zpravidla není schopen ani toho, aby mohl jednoznačně zvrátit odborně nesprávné závěry znaleckého posudku.

Na soudci bychom však měli požadovat, aby podrobil znalecký posudek všestrannému kritickému hodnocení a aby jeho vědomosti, doplněné o pečlivé srovnání znaleckého posudku s ostatními důkazy shromážděnými ve věci, postačovaly alespoň k zaujetí *pochybností*, jestliže znalecký posudek je věcně nesprávný. Trestní řád a procesní teorie na takovouto situaci pamatují a poskytují orgánu činnému v trestním řízení instrumenty, jak tyto pochybnosti odstraňovat a případné vady znaleckého posudku napravovat (výslech znalce, doplňující a opakovaná expertiza apod.). O těchto prostředcích vedoucích k nápravě se ještě zmíním dále. Nepodaří-li se tyto pochybnosti přes veškerou snahu odstranit, nastupuje jako ultima ratio uplatnění presumpce nevinny, kterou se má zabránit společensky nejméně žádoucímú důsledku — odsouzení nevinného člověka.

Zachování tohoto postupu je myslitelné pouze za té podmínky, stanou-li se základem pro hodnocení znaleckého posudku též odborné vědomosti, kterými by měl disponovat orgán činný v trestním řízení.

*

Bližší pozornosti zasluhuje výklad toho, jakou roli hraje vnitřní přesvědčení, podle něhož orgány činné v trestním řízení volně hodnotí znalecký posudek.

K této otázce se v teorii vyskytují různé názory. Někdy je zásada volného hodnocení důkazů podle vnitřního přesvědčení redukována na tvrzení, že zákon neobsahuje žádná pravidla, stanovící míru důkazů potřebných k prokázání skutečnosti a důkazní sílu jednotlivých důkazů. Tato interpretace je vhodná k vyjádření historické odlišnosti této zásady oproti zákonné teorii průvodní, avšak nevystihuje dostatečně pozitivní obsah tohoto postupu. Ve vztahu k expertize bychom při tomto traktování obsah tohoto postupu. Ve vztahu k expertize bychom při tomto traktování vystačili s konstatováním, že při hodnocení znaleckého posudku není orgán činný v trestním řízení svazován žádnými zákonnými pravidly a zejména pak, že expertiza nemá oproti jiným důkazům větší váhu.

Pojem „vnitřní přesvědčení“ si však vyžaduje hlubší pozornosti. Nepokládám za příliš přesvědčivé pojetí, zastávané např. Strogovičem,²¹⁾ podle něhož vnitřní přesvědčení plní funkci kritéria pravdivosti důkazů.

Jak se o tom podrobněji zmíním dále, domnívám se, že i v oblasti dokazování vystupuje jako kritérium pravdy praxe. Ve shodě s autory monografie Teorie dokazování v sovětském уголовном процессе²²⁾ považují za nejprůběhavější pokládat vnitřní přesvědčení za způsob a cestu utváření závěrů, za pohyb myšlení. V tomto smyslu je vnitřní přesvědčení metodou hodnocení důkazů.

Nemohu se zde v celém rozsahu zabývat problematikou vnitřního přesvědčení; jde o velmi složitý problém obecné teorie dokazování. Ve vztahu k hodnocení znaleckého posudku pokládám za potřebné podtrhnout pouze několik myšlenek o povaze vnitřního přesvědčení.

Vnitřní přesvědčení má tři aspekty: gnoseologický, logický a psychologický. O povaze prvních dvou stránek vnitřního přesvědčení bylo již hodně napsáno.

Z *gnoseologického hlediska* je vnitřní přesvědčení odrážením objektu poznání ve vědomí. Obecná důkazní teorie se zde zabývá např. takovými otázkami, jako je zachování souladu (adekvátnosti) mezi odráženým a odrážejícím, schopností lidského vědomí odrážet objektivní realitu a hra-

²¹⁾ M. S. Strogovič: Kurs sovětského уголовного процесса, díl I, Moskva 1968, str. 334, 340. Problematikou vnitřního přesvědčení se podrobně zabývá též A. I. Trusov: Osnovy teorii suděbnych dokazatelstv, Moskva 1960, str. 105–107; V. D. Arsenjev: Voprosy obščej teorii suděbnych dokazatelstv, Moskva 1964, str. 153 a násl.

²²⁾ Cit. práce, Moskva 1973, str. 474 a násl.

nicemi této schopnosti, povahou pravdy (pravda absolutní, relativní, konkrétní) apod.

Z *logického hlediska* je zkoumáno vnitřní přesvědčení jako způsob utváření logických úsudků, posuzuje se míra dostatečnosti argumentů pro utváření závěrů, zkoumají se podmínky vzniku kategorických a hypotetických soudů apod. Zdůrazňuje se zde především ta skutečnost, že vnitřní přesvědčení není výsledkem libovůle, že není nezávislé, nýbrž že při jeho utváření je nutno vzít v potaz všechna shromážděná fakta, z nichž musí logicky vyplývat.

Nejméně prozkoumán je *psychologický aspekt* vnitřního přesvědčení. Přesvědčení je z psychologického hlediska vztahem subjektu ke svým znalostem, je stavem *prožívání* pravdy ve vědomí. Výsledkem tohoto prožívání je *jistota* nebo *pochybnost* o tom, že vědomí odráží objektivní pravdu. Pocit jistoty nebo pochybnosti je psychologii zařazován mezi tzv. *intelektuální emoce*.

Lze souhlasit s A. R. Ratinovem, že „vnitřní přesvědčení je za první poznání, za druhé víra ve správnost tohoto poznání a za třetí volní stimul, podněcující k určitým praktickým jednáním“.²³⁾

K nabytí vnitřního přesvědčení nestačí pouhá znalost; vedle ní musí přistoupit prožívání. Znalosti se, obrazně řečeno, „přefiltrovávají“ osobní zkušenosti individua, uvádějí se do vztahu k jeho zájmům a potřebám, získávají jistý smysl a význam.

Nikoliv každý poznatek je schopen navodit stav prožívání a tím přispět k formování vnitřního přesvědčení. Záleží na objektivních vlastnostech předávané informace, především na její důležitosti pro poznávající subjekt a pro řešení jeho úkolů. Mnoho závisí také na kvantitě a intenzitě informace a informačního signálu: Malé kvantum informace, nedosahující určitých prahových hodnot, nepronikne do vědomí člověka, nevzbudí jeho zájem. Avšak ani příliš nadbytečná (redundantní) informace nebo příliš intenzivní signál nehrají kladnou roli (otupují pozornost, vedou k únavě). Způsobilejší k navození emociálního vztahu jsou takové poznatky, které se dotýkají něčích zájmů, jsou výsledkem střetu různých tendencí, různých názorů. Bez významu pro navození emociálního stavu nejsou ani logická uspořádanost úsudků, citová prosycenost, formální vlastnosti informačního procesu (např. názornost) atd.

Proto jsou kladeny tak vysoké požadavky na obsah a formu znaleckého posudku, protože bez jejich splnění není ani věcně správný posudek schopen přispět k navození stavu vnitřního přesvědčení. Mezi tyto požadavky patří např. srozumitelnost posudku pro adresáty dokazování, dokonalá logická struktura, názornost dokumentace apod.

Kromě objektivních vlastností samotného poznatku je dalším předpokladem pro vznik vnitřního přesvědčení způsobilost subjektu „stát se vnitřně přesvědčeným“. Pro přeměnu poznatku v jeho prožitek musí být

²³⁾ Teorija dokazatelstv v sov. ugol. processe, Moskva 1973, str. 480.

připravena „úrodná půda“ v podobě dostatečného zázemí osobních praktických nebo teoretických zkušeností, podmiňujících schopnost subjektu uvědomit si význam poznatku, v podobě kladných morálních postojů, akumulovaných citových zážitků; kromě toho musí dobře fungovat psychický mechanismus prožívání, ovlivněný zejména inteligenční a smyslovou úrovní subjektu. Odtud plynou vysoké požadavky, kladené na orgány činné v trestním řízení.

Konečně posledním psychologickým faktorem, majícím vliv na utváření vnitřního přesvědčení, na který bych chtěl poukázat, je vůle poznávajícího subjektu. K tomu, aby si člověk osvojil určitý poznatek natolik, aby byl ochoten se jím ve svém dalším počínání řídit, je zapotřebí, aby ho přijal „za svůj“. K tomu je nezbytná touha po vědění, sžití se s problémem, chtění poznat pravdu.

Lhostejný, apatický vyšetřovatel, postrádající účastný vztah k lidem a k výsledku trestního řízení, pojmající úkoly socialistického soudnictví a své poslání reprezentanta socialistického státu jako něco vnějšího a cizího, není ani způsobilý zdárně hodnotit důkazy a nalézat objektivní pravdu na základě svého vnitřního přesvědčení.

Právě proto pokládám názory, které předem pesimisticky posuzují možnost úspěšného hodnocení znaleckého posudku, za velmi nesprávné a demobilizující. Soudce, který pod vlivem těchto názorů bude přistupovat k hodnocení expertizy s apriorním přesvědčením, že jeho snaha bude nevalně úspěšná, ne-li zcela zbytečná, vyvine patrně málo volního úsilí k tomu, aby uvedl poznatky získané znaleckým posudkem v soulad se svým vnitřním přesvědčením. Znalecký posudek bude pouze zvnějšku přiřazen k celkové sumě znalostí, aniž by prošel kritickou výhni vnitřního přesvědčení. Lze stěží předpokládat, že takový stav by byl pro socialistickou procesualistiku přijatelný.

Vnitřní přesvědčení není výlučnou metodou hodnocení důkazů. Vnitřní přesvědčení chápáné jako pohyb myšlení při nalézání objektivní pravdy je metodou vysokého stupně obecnosti, skládající se z řady dalších postupů, majících ve vztahu k ní úlohu dílčích metod. Mezi takové metody, které používá orgán činný v trestním řízení při hodnocení znaleckého posudku, patří metody formální logiky (analýza, syntéza, indukce, dedukce atd.), pozorování, srovnávání apod.

*

Vnitřní přesvědčení samo o sobě nezaručuje nalezení pravdy. Jde o subjektivní kategorii, která sama vyžaduje kritérium správnosti. Konečným kritériem pravdy při dokazování, stejně jako ve všech jiných oblastech lidského poznání, je praxe. I zde platí známá Leninova myšlenka: „Hledisko života, praxe musí být prvním a základním hlediskem teorie poznání.“²⁴⁾

²⁴⁾ V. I. Lenin: Spisy, sv. 14, SNPL, Praha 1957, str. 147.

Uplatnění praxe jako kritéria pravdy má při dokazování specifické rysy. Strogovič o tom říká: Praxe „... neskytá pravidla, která by ukazovala, jaký konkrétní důkaz je v daném případě správný a jaký je chybný, kterému lze věřit a jakému nikoliv... Proto v trestním řízení praxe vystupuje jako kritérium správnosti nikoliv bezprostředně při hodnocení jednotlivého důkazu, ale zprostředkovaně, v zobecněné formě. Takto skýtá soudu a vyšetřování správnou orientaci ve zkoumaných okolnostech případu, upozorňuje na možné chyby, potvrzuje možnosti dospět ke správným, absolutně věrohodným závěrům.“²⁵⁾

Ani při hodnocení znaleckého posudku neslouží bezprostřední praxe k ověření správnosti jeho závěrů. Orgán činný v trestním řízení nepostupuje tak, že by sám opakoval celé znalecké zkoumání a přesvědčoval se o shodě výsledků. Takový postup by se neslučoval s jeho procesním postavením, nehledě již na to, že by k němu nebyl zpravidla ani odborně způsobilý.

Volí se zde různé *zprostředkované formy praxe*, na které upozorňuje např. Bělkin.²⁶⁾ Jsou to např.:

- kolektivní praxe orgánů činných v trestním řízení, znaleckých institucí a znalců, zobecněná v literatuře, v judikatuře, metodických doporučeních apod.;
- osobní životní a profesionální zkušenost pracovníka, nabytá při hodnocení analogických znaleckých posudků v minulosti;
- výsledky a poznatky trestněprocesní teorie, kriminalistiky a jiných odborných vědních disciplín, zobecněné v literatuře, obsažené ve sděleních odborníků — konzultantů apod.;
- ostatní faktické údaje nashromážděné v daném případě. Závěry znaleckého posudku se hodnotí v souhrnu s ostatními důkazy, přičemž jejich srovnáním může vyvstat shoda nebo rozdílnost určitých skutkových zjištění.

Bělkin se zmiňuje ještě o jedné formě praktické verifikace důkazů, kterou je *experiment* (vyšetřovací a soudní experiment nebo jiné experimentální postupy). Tato cesta praktického experimentování, nepochybně vhodná a úspěšná např. při prověřování výpovědí, je podle mého názoru při prověřování správnosti znaleckých posudků nepoužitelná, protože by nutně byla spojena s praktickou aplikací odborných znalostí a metod, k čemuž není orgán činný v trestním řízení zpravidla způsobilý. Jisté rysy experimentální prověrky se mohou uplatnit při opakované expertize.

V. ÚKOLY HODNOCENÍ ZNALECKÉHO POSUDKU

Základním úkolem hodnocení znaleckého posudku je určit, nakolik je tento posudek způsobilý přispět k objasnění objektivní pravdy v trestní

²⁵⁾ M. S. Strogovič: Kurs sovětského ugovnogo processa, díl I, Moskva 1968, str. 341–342.

²⁶⁾ R. S. Bělkin: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1970, str. 83.

věci. Tento základní úkol je možno rozdělit do dvou skupin dílčích úkolů:

1. kriminalistickotaktických,
 2. trestněprocesních.
- Obě tyto skupiny úkolů se úzce prolínají.

Kriminalistickotaktickým úkolem hodnocení je stanovit, jaký je význam znaleckého posudku pro vytyčování vyšetřovacích verzí, pro organizaci a plánování vyšetřování a soudního projednávání, pro výběr taktických postupů provádění vyšetřovacích a soudních úkonů, pro formy součinnosti s operativně pátracími orgány a s veřejností a pro výběr kriminalistickotechnických metod.

Protože v kriminalistickotaktickém postupu je důležitá rychlost a operativnost (je např. zapotřebí okamžitě reagovat na dílčí zjištění znalce a zabránit zničení důkazu), doporučuje se v kriminalistické literatuře úzká součinnost vyšetřovatele se znalcem již v průběhu znaleckého zkoumání.²⁷⁾

Formalizovaný postup procesního dokazování je v mnoha případech z hlediska potřeb kriminalistickotaktických postupů poněkud těžkopádný. Z kriminalistického hlediska se jako výhodnější jeví využití odborníků v neprocesních formách (např. v podobě speciálních kriminalistickotechnických složek Bezpečnosti). Nedostatek procesních záruk lze v těchto případech tolerovat, pokud se tyto postupy nedotýkají občanských práv a svobod a pokud z výsledků této odborné pomoci nejsou vyvozovány důkazní závěry.

S problémem využití znaleckých posudků pro kriminalistické úkoly souvisí též otázka *pravděpodobných závěrů* expertizy. Dosti často se při znaleckém zkoumání vyskytnou případy, kdy znalec nemůže dospět ke kategorickému zodpovězení položené otázky, nýbrž může dospět pouze k určitému stupni pravděpodobnosti. Příčiny toho mohou být různé: Může to být neuspokojivý stav objektů expertizy (např. ve stopě se nezachová dostatek identifikačních znaků), dosavadní nedostatečná úroveň teorie a metodologie nebo i subjektivní nedostatky experta.

Náhledy na to, jak pohlížet na pravděpodobné znalecké závěry, se různí. Např. Rachunov, Šalamov nebo Prituzova²⁸⁾ se domnívají, že „znalecké posudky musí mít charakter jistého tvrzení“ a že hypotetické posudky „dokonce škodí soudně vyšetřovatelské činnosti“ (Rachunov, str. 206, 208). Znalec by se proto měl zdržet vypracování posudku s pravděpodobným závěrem a sdělit, že na položenou otázku nelze odpovědět.

Tito autoři nedoceňují kriminalistický význam expertizy. V kriminalis-

²⁷⁾ Srov. např. J. Pješčak a kol.: *Nástin základů kriminalistiky*, SPN, Praha 1973, str. 360.

²⁸⁾ R. S. Rachunov: *Teorija i praktika expertizy v sov. ugol. processe*, Moskva 1953, str. 206; M. P. Šalamov: *Teorija ulik*, Moskva 1960, str. 163–168; V. A. Prituzova: *Zaključenije experta kak dokazatelstvo v sov. ugol. processe*, Moskva 1959, str. 107–114.

tické teorii je všeobecně uznáváno, že podkladem pro vytyčování vyšetřovacích verzí mohou být i fakta mající pouze pravděpodobný ráz²⁹⁾ a není důvodu, proč by tímto podkladem nemohl být znalecký posudek s pravděpodobným závěrem. Stejně je tomu s využitím takových znaleckých posudků i pro jiné kriminalistickotaktické účely. Proto také většina procesualistů a kriminalistů uznává přípustnost a užitečnost znaleckých posudků s pravděpodobnými závěry.³⁰⁾ Je však třeba dodat, že tyto pravděpodobné závěry nemají důkazní význam.

Někteří autoři se dokonce přiklánějí k názoru, že znalec by měl v závěru znaleckého posudku vyjádřit stupeň pravděpodobnosti v procentech. Mueller³¹⁾ navrhuje tuto stupnici:

- pod 50 %: možnost,
- 50 %: pravděpodobnost,
- 60–70 %: převažující pravděpodobnost,
- 80 %: vysoká (velká) pravděpodobnost,
- 90 %: velmi vysoká pravděpodobnost,
- 99 %: pravděpodobnost hraničící s jistotou.

O užitečnosti tohoto kvantitativního ocenění pravděpodobnosti jiní autoři pochybují a uvádějí, že jediným kritériem pro posouzení stupně pravděpodobnosti je faktická odůvodněnost posudku. Vzhledem k tomu, že pravděpodobné závěry stejně neslouží k důkazním účelům, nýbrž mají kriminalistickotaktický význam, není třeba mít proti vyjádření konkrétního stupně pravděpodobnosti žádné námítky; naopak, může to orgánu činnému v trestním řízení usnadnit hodnocení.

Úkolem trestněprocesního hodnocení znaleckého posudku je stanovit jeho

- zákonnost (někdy se hovoří o přípustnosti),
- závažnost (relevanci) pro daný případ,
- věrohodnost a tedy pravdivost poznatků o zjišťované skutečnosti.³²⁾

Při hodnocení zákonnosti a závažnosti znaleckého posudku se vychází především z trestněprocesních norem. Posuzování těchto aspektů u znaleckého posudku se v zásadě neliší od hodnocení jiných důkazů, a proto se o této problematice zmíním jen stručně.

²⁹⁾ Srov. např. J. Pješčak: Vyšetřovacie verzie, NČSAV, Praha 1965, str. 147.

³⁰⁾ Viz např. A. I. Vinberg: Kriminalističeskaja expertiza v sovětskom ugolovnom processe, Moskva 1956, str. 129 a násl.; R. S. Bělkín: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1970, str. 56 a násl.; A. V. Gorbachev: Ob ispolzovaniji faktov, ustanovlennych ekspertom, dlja obosnovanija vyvodov v obvinitel'nom zaključeniji, sborník „Kriminalistika i suděbnaja expertiza“, Kijev 1970, str. 71–74.

³¹⁾ Mueller: Ärztliche Gesetzeskunde einschliesslich der Versicherungsmedizin, München–Berlin 1938, cit. podle W. Hepner: Richter und Sachverständiger, Hamburg 1966, str. 104; procentuální vyjádření pravděpodobnosti doporučuje též J. Sehn: Sędzia a biegły, Z zagadnień kryminalistyki, Warszawa 1967, II No., str. 18.

³²⁾ Srov. D. Císařová: Hodnocení důkazů, Socialistická zákonnost 5/1967, str. 287.

Hodnocení zákonnosti znaleckého posudku zahrnuje posouzení těchto dílčích hledisek:

a) Zda posudek podala osoba, mající status znalce. Tuto otázku je nutno řešit již při nařizování expertizy, nicméně i při hodnocení znaleckého posudku je někdy třeba se jí zabývat. Kritéria pro posouzení této otázky jsou obsažena v zák. č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnících a v prováděcí vyhlášce ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb. Obdobné posouzení je třeba učinit i ohledně znalecké instituce.

b) Zda znalec složil znalecký slib.

c) Zda znalec není předpojatý.

d) Zda znaleckým zkoumáním nebyla nepřipustně porušena subjektivní práva třetích osob.

e) Zda znalec nepřekročil hranice své odborné kompetence. Porušení odborné kompetence se projeví zejména v tom, že znalec

— řeší právní otázky,

— hodnotí důkazy,

— sám sbírá důkazy,

— používá odborných poznatků a metod spadajících do jiné specializace, než ve které je kvalifikován,

— řeší takové otázky, na které nebyl tázán.

f) Zda znalecký posudek má potřebné obsahové a formální náležitosti, předpokládané tr. řádem, zák. č. 36/1967 Sb. a vyhl. č. 37/1967 Sb.

g) Zda byly zachovány procesní podmínky výsledku znalce.

Nikoliv každé porušení zákonných podmínek znaleckého dokazování má za následek úplné znehodnocení znaleckého důkazu. Některé zjištěné závady lze dodatečně napravit. Avšak porušení zásadních předpisů vylučuje připuštění důkazu; již z toho důvodu je účelné, aby hodnocení zákonnosti předcházelo před hodnocením ostatních aspektů znaleckého posudku.³³⁾

Při hodnocení závažnosti znaleckého posudku se posuzuje jeho upotřebitelnost pro zjištění skutkového stavu, zjišťuje se, zda z jeho obsahu lze činit poznatky o předmětu dokazování.³⁴⁾ Soulad mezi předmětem dokazování vcelku a předmětem znaleckého důkazu je třeba pečlivě uvážit již při nařizování expertizy a při kladení otázek znalci. Vzhledem k tomu, že orgán činný v trestním řízení měl možnost usměrnit zaměření znaleckého důkazu již předem, nemělo by činit hodnocení tohoto aspektu zvláštní potíže.

Znalecký důkaz je nejčastěji *nepřímým důkazem*. Hodnocení závažnosti nepřímých důkazů činí větší potíže, než je tomu u přímých důkazů. Vztah nepřímého důkazu k předmětu dokazování je možno určit jen v souvislosti s jinými důkazy, přičemž i tyto ostatní důkazy mohou podléhat v průběhu dokazování změnám. Stane-li se např., že určitý důkaz, spjatý s nepřímým

³³⁾ K tomu srov. A. Růžek: K některým důsledkům porušení předepsaného procesního postupu, Socialistické soudnictví 5/1966: I. L. Petruchin: Expertiza kak sredstvo dokazyvaniya v sovetskoy ugolovnoy processe, Moskva 1964, str. 245 a násl.

³⁴⁾ Srov. Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1971, str. 152.

důkazem, je shledán nevěrohodným, může se podstatně změnit úvaha o závažnosti nepřímého důkazu. Např. z okolností případu je usuzováno, že daktyloskopickou stopu na místě činu zanechal pachatel. Ukáže-li se později, že otisk prstu ve skutečnosti zanechala tzv. „domácí osoba“, může pozbývat závěr daktyloskopické expertizy o totožnosti jakýkoliv smysl pro dokazování.

Je proto hodnocení závažnosti znaleckého posudku plynulým procesem a konečný úsudek lze zpravidla učinit až na závěr celého dokazování.

Jinak nevykazuje hodnocení závažnosti znaleckého posudku žádných podstatných odlišností od hodnocení jiných důkazů.

*

Nejsložitější bývá hodnocení věrohodnosti a tím i pravdivosti závěrů znaleckého posudku.

Nepokládám za zcela správné, jak se často děje, zaměňovat pojmy „věrohodnost“ a „pravdivost“. Rozdílnost obou těchto pojmů velmi výstižně vysvětluje Ejsman, který píše: „Když říkáme, že myšlenka je pravdivá, pak charakterizujeme především výsledek poznání, jeho závěr a hodnotíme tento výsledek v závislosti na tom, zda se potvrdil praxí a v jaké míře. Přitom abstrahujeme od samotné cesty myšlení, od způsobu, jakým bylo myšlenky dosaženo. Když se tvrdí, že daný závěr je věrohodný nebo je věrohodné nějaké sdělení, tehdy se pravdivost výsledku jakoby předjímá předem, garantuje se samotným postupem myšlení, způsobem uvažování. Uvažování nazýváme věrohodným, když napřed můžeme říci, že v jeho výsledku obdržíme pravdivý soud.“³⁵⁾

O věrohodnosti závěru jsme oprávněni hovořit tehdy, jestliže pravdivost závěru je zaručena výběrem takové metody nebo způsobu usuzování, které vedou nevyhnutelně k pravdě. Zdá se, že tento aspekt měl na mysli Marx, když napsal, že „pravdivý má být nejen výsledek zkoumání, nýbrž i cesta k němu“.³⁶⁾

Problém věrohodnosti znaleckého posudku nelze vyřešit pouze prostředky formální logiky. Úsudek o věrohodnosti jistého postupu je spíše opřen o historickou zkušenost používání tohoto postupu v praxi. Nejobecnější zárukou věrohodnosti je použití *metodologie dialektického materialismu*. Na jejím základě se vytvářejí speciální a dílčí metody jednotlivých vědních oborů, aplikované při znaleckém zkoumání. Mezi tyto dílčí metody patří i metody logického usuzování.

K hodnocení pouze formálně logické stránky stavby znaleckého posudku inklinovaly některé názory, které hlavní podstatu činnosti znalce při dokazování spatřovaly v tom, že znalec sděluje soudu obecnou odbornou tezi, kterou pokládali za velkou premisu sylogismu a pod ní podřazuje kon-

³⁵⁾ A. A. Ejsman: Zaključenjeje experta, Moskva 1967, str. 110.

³⁶⁾ K. Marx, B. Engels: Spisy, sv. 1, SNPL, Praha 1956, str. 25.

krétní fakt.³⁷⁾ Ve skutečnosti strukturu vztahů, existujících mezi konkrétními okolnostmi trestní věci a obecnými odbornými východisky, nelze zpravidla redukovat na jednosměrný a jedinečný vztah, do něhož by se koncentrovala veškerá odborná problematika. Pouze tehdy, kdybychom vědomě abstrahovali od veškeré předchozí myšlenkové činnosti a od konkrétního znaleckého zkoumání, mohli bychom tvoření závěru znaleckého posudku popsat jako jednoduchý deduktivní soud typu sylogismu.

Hodnocení znaleckého posudku nesmí ustrnout na kontrole logické správnosti postupu znalceva myšlení, protože by postihlo pouze vnější formální stránku cesty utváření pravdivého poznatku, která je ve své podstatě daleko složitější. Jak správně zdůrazňuje Bělkin, je třeba složitou analyticko-syntetickou činností *proniknout do podstaty premis*.³⁸⁾

Co vše je nutno hodnotit při posuzování věrohodnosti znaleckého posudku?

a) *Způsobilst osoby znalce (znaleckého ústavu) poskytovat věrohodné znalecké posudky.*

Dodržení vysokých požadavků kladených na osobu znalce z hlediska jeho odborné kvalifikace, občanských vlastností a objektivnosti je garantováno především předpisy trestního řádu a zákona č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnících, kterých musí být dbáno již při nařizování expertizy. Posouzení těchto kvalit se musí uskutečnit již při hodnocení zákonnosti znaleckého posudku.

V jednotlivých případech se však může stát, že všechna formální hlediska zákonnosti budou splněna, avšak konkrétní okolnosti mohou vzbudit pochybnosti o znalcově způsobilst (např. indispozice vlivem onemocnění může způsobit dočasné nebo trvalé snížení jeho odborné úrovně).

Závěr o nedostatečné kvalifikaci znalce a tím i pochybnosti o věrohodnosti znaleckého posudku musí být podloženy konkrétními údaji, shromážděnými ve věci.

Jestliže k pochybnostem o věrohodnosti znaleckého posudku zásadně postačují zjištění o nedostatečné kvalifikaci znalce, nelze na druhé straně říci, že pouze na základě údajů o vyhovující znalcově kvalifikaci lze usuzovat na věrohodnost znaleckého posudku. Úsudek o věrohodnosti posudku nelze opřít o pouhý odkaz na autoritu znalce, nýbrž musí vyplývat z objektivních vlastností znaleckého posudku, z jeho odůvodněnosti, úplnosti, přesvědčivosti a z jeho vědecké opodstatněnosti.

S tím souvisí i posuzování případů, kdy v téže věci je podáno více protichůdných znaleckých posudků, přičemž některý znalec převyšuje svou odbornou kvalifikací ostatní. Nelze jednoznačně akceptovat tvrzení, že

³⁷⁾ Viz např. M. A. Čelcov: *Sovětskij ugovovnyj process*, Moskva 1951, str. 175.

³⁸⁾ R. S. Bělkin: *Logické způsoby a procesuálně kriminalistické podmínky zkoumání a hodnocení výsledků vyšetřovacích úkonů*, sborník „Kriminalistika v SSSR“, GP, Praha 1967, str. 48.

„více přesvědčivosti a věrohodnosti poskytuje znalecký posudek vzdělanějších a zkušenějších odborníků“.³⁹⁾

Pochybnosti vznikající v případech protichůdných expertiz by se podle některých názorů měly odstraňovat tím, že by se zavedla „vnitřní diferenciace znalců s ohledem na odbornou úroveň a zejména délku znalecké praxe, publikační činnost, aktivní činnost v odborných sekcích apod.“⁴⁰⁾ Jde o ožiování představ o „instanční“ nebo „kontrolní“ expertize, jejíž koncepce je v socialistické procesualistice právem kritizována.⁴¹⁾ Ostatně samo praktické řešení problému, kdo je osobou s vyšší znaleckou kvalifikací, je velmi svízelné. Poukazuje se např. na nesnadnost rozhodnout, zda „je lepším znalcem pracovník výzkumného ústavu nebo kliniky“, „profesor, který se právě o soudní psychiatrii nikdy blíže nezajímal nebo lékař v léčebně, který pracuje třicet let jako znalec“.⁴²⁾

Nelze dokonce ani apriorně tvrdit, že správnější musí být komisionální znalecký posudek než posudek vypracovaný jednotlivcem nebo posudek ústavu než posudek jednotlivce. Je ovšem pravda, že kolektivní formy znalecké činnosti vytvářejí lepší metodologické podmínky pro správnost expertizy, to však platí pouze obecně, nikoliv ve vztahu ke každému konkrétnímu případu.

b) Úplnost a bezvadnost podkladových materiálů.

Věrohodnost znaleckého posudku v mnohém závisí na objektech, které znalec zkoumá. Těmito objekty expertiz jsou lidé (především v případech soudně lékařských, psychiatrických a psychologických expertiz), věcné důkazy, tzv. srovnávací materiály (např. pokusné stopy, ukázky, zkoušky), případně i jiné podklady (listiny, protokoly).

Kromě zhodnocení, zda tyto objekty byly opatřeny zákonným způsobem, je třeba posoudit jejich autentičnost, tj. skutečný vztah k okolnostem trestní věci, způsob jejich objevení a zajištění, neporušenost jejich stavu, technické podmínky jejich odhalení, fixace a předložení znalci.

Často se teprve v pozdějších etapách dokazování ukáže, že věcný důkaz, o němž se např. předpokládalo, že je stopou trestného činu a z toho důvodu byl předložen ke znaleckému zkoumání, nemá ve skutečnosti žádný vztah k věci nebo tento vztah je pochybný. To samozřejmě též předurčuje věrohodnost znaleckého posudku.

Určité potíže vznikají zejména v případech, kdy závěry znalce jsou opřeny o různé subjektivní údaje (např. o svědecké výpovědi o chování

³⁹⁾ J. Umlauf: Přezkoumávání znaleckých posudků, Socialistické soudnictví 8/1970, str. 17.

⁴⁰⁾ J. Beran, M. Mitlöchner: Některé názory na znalecký posudek jako soudní důkaz, Socialistická zákonost 7–8/1971.

⁴¹⁾ K této kritice viz blíže I. L. Petruchin: Expertiza kak sredstvo dokazyvanija v sov. ugol. processe, Moskva 1964, str. 224.

⁴²⁾ S. Stuchlík a další: K otázce přezkoumávání psychiatrických posudků, Socialistická zákonost 4/1971, str. 241–243.

obviněného v okamžiku spáchání činu) nebo se ve věci vyskytují navzájem si odporující podkladové materiály. Znalec sám by v takovém případě měl vyslovit svůj závěr v podobě podmíněného *nebo alternativního* soudu a orgán činný v trestním řízení je povinen před konečným zhodnocením znaleckého posudku rozřešit otázku věrohodnosti podkladových materiálů.

c) Odborná odůvodněnost znaleckého posudku.

Otázka, zda hodnocení znaleckého posudku zahrnuje též hodnocení odůvodněnosti posudku po odborné stránce, je nejvíce diskutovanou. O tom jsem se zmínil již v části IV. této stati. Tvrdím-li, že orgán činný v trestním řízení nejen může, ale musí hodnotit i odbornou odůvodněnost znaleckého posudku, dodávám okamžitě, že je to nejobtížnější problém celého hodnocení.

Tento postup v sobě zahrnuje:

1. hodnocení teoretických východisek, o něž znalec opírá svůj závěr;
2. hodnocení empirického základu posudku, tj. kvality a množství zjištěných vlastností a znaků objektů, jakož i metod a způsobů jejich zjištění;
3. hodnocení, zda subsumpce konkrétního empirického materiálu pod obecný teoretický základ je správná.

Z uvedeného je zřejmé, že hodnocení znaleckého posudku nelze omezit pouze na závěr, obsahující znalcovy odpovědi na položené otázky. Je nutno přezkoumat též celé znalecké zkoumání, jehož popis je obsažen v tzv. *nálezu*. Podmínkou k tomu je, aby jak obecná teoretická východiska, tak celý postup znaleckého zkoumání byl ve znaleckém posudku podrobně vyloučen a aby posudek byl *srozumitelný*. Častou chybou znaleckých posudků je jejich nesrozumitelnost, protože je v nich přemíra cizojazyčných termínů, zkratk, symbolů apod. Znalci jakoby často zapomněli, že jejich znalecký posudek není určen pro zasvěcený okruh odborníků, nýbrž pro laiky, a v domnění, že tím zvýší „lesk“ svého posudku, jej zaplní takovým množstvím nebezpečných a cizojazyčných termínů, že se vnucuje otázka, zda by nebylo zapotřebí přibrat tlumočníka k jeho převedení do srozumitelné mluvy. Ačkoliv např. lékařství disponuje dokonalým českým a slovenským názvoslovím, lze se s ním ve znaleckých posudcích setkat jen vzácně.

Jsem si vědom toho, že přesná odborná terminologie je velmi důležitá a že ji nelze libovolně nahrazovat. Lze také uznat, že mnohé např. latinské lékařské termíny jsou velmi rozšířené a jsou srozumitelné i laikovi. Přesto se však mnohdy při četbě znaleckých posudků nelze ubránit dojmu, že řada znalců se domnívá, že autorita jejich posudku bude tím vyšší, čím bude posudek pro soudce nesrozumitelnější.

Je chybou, jestliže se orgán činný v trestním řízení s tímto stavem spokojí a rezignuje na hodnocení odborné správnosti posudku, protože mu nerozumí. Jde o nikoliv nepodstatnou vadu znaleckého posudku a je nutno ji odstraňovat prostředky poskytnutými trestním řádem, tj. výsledkem znalce, doplňující nebo opakovanou expertizou.

Přezkoumávání znaleckého posudku je usnadněno také správnou formální skladbou posudku, jasností argumentace a názornou dokumentací

posudku (fotografiemi, grafy apod.). I když nelze pouze na základě názorosti soudit na věrohodnost posudku, není tato formální stránka zanedbatelná.

Ve snaze ulehčit obtížné soudcovo postavení při hodnocení odborné správnosti expertizy navrhuji někteří autoři *standardizaci metod znaleckého zkoumání*.⁴³⁾ Znalec by byl zásadně povinen postupovat podle závazně vypracované metodiky, která by odrážela nejvyšší úroveň dosaženého vědeckého poznání, obsahovala by nejprogresivnější, přitom však dostatečně ověřené a spolehlivé metody zkoumání. Tuto cestu nastoupily některé znalecké obory v SSSR, kde je znalecká služba v řadě oborů centralizovaná. Tak např. Vsesvazový vědeckovýzkumný institut soudní expertizy v Moskvě vydává metodické pokyny a doporučení, kterými ovlivňuje výkon znalecké služby v republikových institutech nebo laboratořích soudní expertizy.

U nás, kde znalecká služba není centralizována, není dost dobře možné závazným způsobem ovlivňovat standardizaci znaleckých metod. Snáze proveditelné by to bylo jen v oblasti kriminalistické expertizy, která je téměř výlučně soustředěná v resortu ministerstva vnitra. Vliv na sjednocení znalecké praxe by měly vykonávat sbory pro znalecké otázky při ministerstvech spravedlnosti, které však za dnešního stavu fungují aktivně jen v některých oborech a k otázkám metod znaleckého zkoumání se vyslovují jen zřídka.

Znalci jsou při výběru metod nepochybně ovlivňováni standardními postupy, zvyklostmi, technickými normami, platnými v oborech jejich znalecké kvalifikace.

Reálnost návrhu na unifikaci znaleckých metod je někdy brána v pochybnost. Např. zasedání organizace Interpol věnované těmto problémům (Paříž, 4.—9. 11. 1963) došlo k závěru, že „je prakticky nemožné tohoto cíle dosáhnout“. Poukazuje se na obrovskou různorodost objektů podrobovaných expertizám a na neustálý rozvoj vědeckého poznání a na to, že normalizace znaleckých metod by „odborníky a soudce příliš svazovala“.⁴⁴⁾

Domnívám se, že pravda je někde uprostřed.

S objektivním postavením znalce by bylo neslučitelné, aby byl obligatorně zavazován k použití určitých metod zkoumání. V některých případech by takový postup nebyl ani efektivní, protože některé znalecké úkoly se vyskytují jen velmi vzácně nebo odborný postup je velmi variabilní v závislosti na konkrétních okolnostech. Jsou také vědní obory, jejichž rozvoj postupuje tak rychle, že přijaté standardy by příliš rychle zastarávaly. Konečně nelze přehlédnout, že často existuje paralelně několik stejně dobrých metod a je vhodné umožnit znalci, aby si vybral takovou,

⁴³⁾ Např. L. Bureš: K otázkám standardizace laboratorních vyšetřovacích metod pro účely soudního řízení, *Československá kriminalistika* 2/1973, str. 155—156.

⁴⁴⁾ *Internationale Kriminalpolizeiliche Revue* (Deutsche Ausgabe), Heft 174 (leden 1964), str. 25 — cit. podle W. Hepner: *Recher und Sachverständiger*, Hamburg 1966, str. 108.

kteřá nejlépe vyhovuje jeho zvyku a zkušenosti. Pro takové situace se standardizace nehodí.

Na druhé straně nelze neuznat, že standardizace znaleckých metod má své přednosti. Odstraňuje ze znalecké praxe překonané a málo spolehlivé metody a navíc usnadňuje hodnocení znalcového postupu. Pro orgán činný v trestním řízení je přece jen snazší konfrontovat znalecký posudek s jednoznačným a koncentrovaným popisem metody, než hledat poučení o odborné problematice v mnoha roztržitých pramenech. Takový standard by však podle mého názoru musel mít formu *doporučení*, nikoliv závazné normy a uplatnil by se jen v takových případech, které lze snadno zobecnit.

d) *Správnost logické stavby znaleckého posudku*

Hodnocení formálně logické struktury znaleckého posudku je nikoliv zanedbatelnou součástí úkolů orgánu činného v trestním řízení.

Výše již bylo naznačeno, že schematicky lze způsob vyvozování znaleckých závěrů znázornit na modelu deduktivního logického usuzování: Pod obecná vědecká východiska, z nichž znalec vychází, jsou znalcem subsumovány konkrétní faktické údaje zjištěné zkoumáním.

Takový deduktivní úsudek typu sylogismu má např. tuto podobu:

1. Identita původce daktyloskopické stopy je prokázána, nalezne-li se v daktyloskopické stopě nejméně 10 až 12 markantů, shodných svým tvarem a umístěním s markanty papírných linií identifikované osoby.
2. Ve stopě na místě činu bylo nalezeno 18 markantů shodných svým tvarem a umístěním s markanty papírných linií obviněného A. B.

Závěr: Daktyloskopická stopa na místě činu byla zanechána A. B.

Orgán činný v trestním řízení musí přezkoumat, zda znalecký posudek obsahuje všechny potřebné premisy a zda z nich závěr vyplývá podle pravidel logického usuzování. Znalec mu pro tuto hodnotící činnost musí vytvořit předpoklady tím, že ve znaleckém posudku uvede všechny premisy, z nichž vychází při vyvozování závěru. Znalec nemusí podrobně odůvodňovat správnost vědeckých východisek (velké premisy sylogismu), pokud jsou tato východiska všeobecně uznávána a nevzbuzují pochybnosti. Tehdy stačí odkázat např. na názory všeobecně uznávaných vědeckých autorit, obsažené ve vysokoškolských učebnicích, vědeckých monografiích atd., na všeobecně uznávané zákony a zákonitosti, vzorce, tabulky apod., aniž by se v každém jednotlivém případě expertizy dokazovala jejich správnost. Jinak by tomu bylo, pokud by znalec použil teorie nebo metody zcela nové nebo málo známé. Tehdy by musel uvést v posudku podrobnější argumentaci o její odborné správnosti.

V každém případě ovšem musí znalec podrobně uvést empirická zjištění, k nimž došel na základě zkoumání objektů expertizy. Musí tedy nález znaleckého posudku obsahovat např. popis zjištěných identifikačních znaků, výčet jednotlivých symptomů choroby atd.

Méně složité bývá hodnocení správnosti logické struktury znaleckého

posudku v případech, kde věrohodně zjištěné premisy umožňují vyvozovat jednoznačné, kategorické závěry. Složitější je ocenění tehdy, když premisy jsou pouze pravděpodobné a kdy také závěr je pouze pravděpodobný.⁴⁵⁾

Kromě toho je zapotřebí znovu upozornit na to, že hodnocení logické stránky znaleckého posudku postihuje pouze vnější, formální stránku myšlení. Na orgánu činném v trestním řízení se též žádá, aby pronikl do podstaty premis a argumentů. Způsob utváření premis (např. závěr znalce o tom, že určitý komplex identifikačních znaků je neopakovatelný a tudíž dostatečný k prokázání identity objektu), má převážně *induktivní ráz* a děje se v rámci neuzavřených induktivních systémů. Hodnocení správnosti induktivních soudů je, jak známo, velmi složité a zčásti se vymyká hranicím tradiční formální logiky. Zde je nutno vzít v potaz též moderní teorie matematické pravděpodobnosti, matematické statistiky apod. Hlubší rozbor těchto problémů však přesahuje zaměření této stati.⁴⁶⁾

VI. ODSTRAŇOVÁNÍ POCHYBNOSTÍ O VĚROHODNOSTI ZNALECKÉHO POSUDKU

Znalecký posudek, o jehož věrohodnosti vzniknou důvodné pochybnosti, nemůže sloužit jako podklad pro rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení. Tyto pochybnosti nemohou být ovšem abstraktní, iracionální povahy, nýbrž musí být odůvodněné. (Stejně tak musí soud odůvodnit, proč přiznává znaleckému posudku víru.)

Jak postupovat, jestliže vzniknou pochybnosti o správnosti znaleckého posudku?

Teorie i judikatura jsou vcelku jednotné v názoru, že „soud... nemůže pominout závěry znaleckého posudku, popř. je nahradit vlastním, v dané otázce laickým názorem“ (č. 62/1973 Sb. rozh. tr.). Kalinowski k tomu výstižně udává, že svoboda volného hodnocení důkazů nesahá tak daleko, aby navzdory názorům znalců mohl soud ustálit faktický stav na podkladě vlastních úvah; nahrazení konkrétních fakt, zjištěných znalcem, vlastními úvahami, nezaručujícími odbornou úroveň, by mohlo snadno přerůst ve svévoli.⁴⁷⁾

Petruchin s podobnými názory nesouhlasí a spatřuje v nich nepřipustné omezování volného hodnocení důkazů. Uznává oprávnění soudu odmítnout znalecký posudek bez odstraňování jeho vad, jestliže daný problém je dostatečně objasněn jinými důkazy.⁴⁸⁾

⁴⁵⁾ K tomu viz R. S. Bělkin: Logické způsoby a procesuálně kriminalistické podmínky zkoumání a hodnocení výsledků vyšetřovacích úkonů, sborník „Kriminalistika v SSSR“, GP, Praha 1967, str. 45–51.

⁴⁶⁾ Blíže viz např. A. A. Ejsman: Zaključeniej experta, Moskva 1967, str. 116 a násl.

⁴⁷⁾ S. Kalinowski: Problematyka dowodu z opinii biegłych w świetle orzecznictwa sądowego, Warszawa 1968, str. 121, 122.

⁴⁸⁾ I. L. Petruchin: Expertiza kak sredstvo dokazyvanija v sov. ugol. processe, Moskva 1964, str. 250–253.

Domnívám se, že jeho argumentace není přesvědčivá a že zatemňuje jádro problému: Buď některá důkazně významná otázka potřebuje ke svému objasnění odborných znalostí, nebo nikoliv. Jestliže nikoliv, pak samozřejmě expertiza není potřebná a zjišťovanou skutečnost lze prokázat jiným způsobem. Avšak v kladném případě nemůže být expertiza substitována žádným jiným důkazem. V tomto smyslu je vlastně expertiza speciálním a výlučným důkazem.⁴⁹⁾ Tím méně by mohla být nahrazena pouhým názorem orgánu činného v trestním řízení, který by si osoboval právo sám vytvářet důkazy, nepodléhající žádné kontrole.

Pochybnosti o správnosti znaleckého posudku, jakož i jeho neúplnost a nejasnost, by měly být odstraňovány v první řadě *výslechem znalce* (§ 109 tr. ř.). Není správné obejít výslech znalce a přikročit přímo k nařizování opakované expertizy. Toto ustanovení je motivováno jednak zásadou hospodárnosti, jednak brání tomu, aby se rozhodující orgán změnou osoby znalce snažil dosáhnout podání posudku, vyhovujícího jeho představě.⁵⁰⁾ Je-li prvotní posudek pouze neúplný, lze nařídít *doplňující expertizu*, kterou zpravidla provádí tentýž znalec.

Jestliže nebyly odstraněny pochybnosti ani výslechem znalce, a trvá-li potřeba odborného objasnění problému, je třeba přikročit k *opakování expertizy*. Orgán činný v trestním řízení nemá při nařizování opakované expertizy zatracovat prvotní expertizu. Není vyloučeno, že v dalším průběhu dokazování se prokáže správnost právě této první expertizy a o ni nakonec bude opřeno meritorní rozhodnutí.

Opakovanou expertizu provádí zásadně jiný znalec, než který vypracoval prvotní expertizu. V obtížných případech je namíste nařídít komisionální expertizu nebo vyžádat posudek ústavu.

Různě bývá řešen problém, zda novým znalcům má být předložen prvotní znalecký posudek. Petruchin takový postup doporučuje a upozorňuje na to, že kritika prvotní expertizy, obsažená v druhém posudku, usnadní orgánu činnému v trestním řízení hodnocení.⁵¹⁾ Tento názor není podle mého mínění nesporný. Je totiž nepopíratelný ten fakt, že prvotní expertiza může působit na nového znalce jistým sugestivním vlivem, zejména tehdy, byl-li první znalec význačnou vědeckou kapacitou. V takových případech je ohrožena objektivita opakované expertizy. Domnívám se proto, že tuto otázku je třeba řešit případ od případu.

Vždy je ovšem nutné, aby při konečném hodnocení byly vzaty v potaz obě expertizy, jak prvotní, tak opakovaná. Nelze souhlasit s názorem, že by soud neměl slyšet obě skupiny znalců, protože to „nemůže v žádném případě usnadnit soudu jeho rozhodování“. Soud prý má nadále hodnotit jen nový posudek, neboť „jestliže totiž soud z důvodů neodstraněných po-

⁴⁹⁾ Petruchinova výtká, že toto pojetí je residuem zákonné teorie průvodní, není namíste. Zákonodárce chce zde pouze zabránit používání takových důkazů, které jsou apriorně nezpůsobilé splnit cíl dokazování v odborných otázkách.

⁵⁰⁾ Srov. též J. Štěpán: Provádění důkazů, Stát a právo 13, Academia, Praha 1967, str. 156.

chybností zjištěných v průběhu volného hodnocení posudku přistoupil k přihrání nového znalce, nebude se tedy nadále zabývat důkazem, o jehož pochybnosti je natolik přesvědčen, že volí důkaz nový“.⁵¹⁾ Autoři nenaznačují, jak si toto „nezabývání se“ představují. Má snad soud postupovat, jako by prvotní posudek vůbec nebyl na světě?

Domnívám se, že podobný postup nelze akceptovat. Nejenom, že by omezoval práva procesních stran podílet se na dokazování, ale navíc by sváděl k libovůli a k tomu, že orgán činný v trestním řízení bude provádět jen takové důkazy, které jsou v souladu s jeho verzí.

Soud se tedy musí zabývat oběma posudky, přičemž není vyloučeno, aby na základě opakované expertizy byly odstraněny pochybnosti o prvotní expertize a aby o ni opřel soud své rozhodnutí.

Povaze znaleckého dokazování samozřejmě neodpovídá provádění konfrontace znalců v té podobě, jako se uskutečňuje při výslechu svědků a obviněných. Jde spíše o paralelní výslechy více znalců.

Zmínil jsem se již o tom, že při hodnocení opakovaných expertiz nelze nahrazovat všestrannou a hlubokou analýzu obsahové správnosti znaleckého posudku pouhým odkazem na vyšší odbornou kvalifikaci nebo služební postavení některého znalce, a jen z toho důvodu mu přiznat větší věrohodnost. Podobně ani komisionální expertiza nebo posudek ústavu nemusí být apriorně správnější, než expertiza vypracovaná jednotlivcem.

Jestliže orgán činný v trestním řízení přiznává větší váhu jedné ze dvou vzájemně se různících expertiz, musí své stanovisko zvláště pečlivě odůvodnit.

Může se stát, že vzniknou pochybnosti jak o prvotní, tak o opakované expertize. V takových případech nelze vyloučit ještě další opakování expertizy.

Obtížná situace nastane, jestliže žádným z naznačených postupů nebude možno pochybnosti o správnosti prvotní expertizy odstranit. K tomu může dojít i proto, že expertizu nebude možno vůbec opakovat, protože při prvotní expertize byly zničeny nebo změněny objekty znaleckého zkoumání (např. při chemické analýze byl spotřebován veškerý zkoumaný materiál).

Vyčerpá-li orgán činný v trestním řízení všechny možnosti prokázat zjišťovanou skutečnost, nezbude, než aby při trvajících pochybnostech pokládal tuto skutečnost za neprokázanou a postupoval podle zásady *in dubio pro reo*.

*

Jsem si vědom toho, že problematika hodnocení znaleckého posudku nemohla být v této stati objasněna v celém rozsahu. Mnoho zde vyslovených

⁵¹⁾ I. L. Petruchin: Expertiza kak sredstvo dokazyvanija v sov. ugol. processe, Moskva 1964, str. 247.

⁵²⁾ J. Beran, M. Mitlöhner: Některé názory na znalecký posudek jako soudní důkaz, Socialistická zákonnost 7–8/1971, str. 474.

názorů má diskusní charakter a jejich vyřešení bude vyžadovat dalšího rozpracování.

ЯН МУСИЛ

Оценка заключения эксперта в уголовном производстве

РЕЗЮМЕ

1. Введение

В вводном разделе статьи отмечается факт повышения значимости экспертного доказывания в уголовном производстве. Однако применение экспертизы влечет за собой ряд проблем. Большой авторитет, который обрела наука и техника, создает опасность некритичного подхода к выводам экспертизы, что ставит под угрозу некоторые основные принципы социалистического уголовного процесса, особенно принцип свободной оценки доказательств.

Такого рода неправильные тенденции имели место в некоторых буржуазных школах уголовного процесса и главным образом у позитивистов (Цезар Ломбросо, Энрико Ферри), которые воспринимали эксперта как ученого судью (*iudex facti*).

Социалистическая процессуальная наука рассматривает экспертизу как одно из равноценных средств доказывания, подлежащее свободной оценке со стороны следователя и судьи. Причем следует согласиться с тем, что дача оценки заключению эксперта — дело весьма сложное, которому в отличие от других средств доказывания присущи некоторые специфичности.

2. Сущность оценки заключения эксперта

В соответствии с принципами марксистской аксиологии оценка заключения эксперта понимается как разновидность познавательной деятельности, в процессе которой устанавливается правовое значение экспертизы для достижения целей, преследуемых законодателем.

Оценка заключения эксперта — процесс, прослеживающий движение доказательственной информации от ее истоков вплоть до восприятия адресатом доказывания. Движение доказательственной информации в процессе экспертного доказывания — особо сложное явление, поскольку между первичным источником информации о преступлении и получателем последней в качестве промежуточного звена появляется эксперт, функционирующий как трансформатор информационного сигнала и придающий первичной информации, являющейся невоспринимаемой либо непонятной для следователя и судьи, форму словесного сообщения. Наличие такой сложности информационного канала приводит к усилению опасности искажения информации о преступлении и росту энтропии. Оценка заключения эксперта состоит прежде всего в рассмотрении вопроса о том, насколько при трансформировании первичной информации в форму словесного сообщения имело место сохранение гомоморфности информационного сигнала по отношению к источнику информации и является ли заключение эксперта достоверным.

Кроме того, путем оценки выясняется соблюдение предусмотренной правовой формы при производстве экспертизы и определяется значимость экспертного доказательства по отношению к доказуемому факту.

3. Субъекты оценки заключения эксперта

В качестве субъектов фигурируют правоохранительные органы, процессуальные стороны, защитник, сам эксперт, эксперт, проводивший повторную экспертизу, а также общественность, принимающая участие в судебном рассмотрении дела. Каждый из этих субъектов производит оценку под углом зрения представляемых им интересов, своими средствами и с различными правовыми последствиями. Наибольшее значение имеет оценка, даваемая правоохранительными органами, которые выступают в роли представителей общенародных интересов в отношении установления истины и, осно-

вываясь на результатах оценки, выносят авторитарные решения, санкционируемые государственной властью. Поэтому дальнейшее изложение вопроса касается оценки заключения эксперта, производимой только этими органами.

4. Основы, метод и критерий оценки заключения эксперта

Основой оценки заключения эксперта служит комплекс жизненных и профессиональных знаний и опыт следователя и судьи, их моральные взгляды и правовые нормы, относящиеся к доказыванию.

К наиболее спорным вопросам теории и практики относится вопрос о том, должны ли следователи и судьи располагать также определенными знаниями элементарного порядка по отдельным областям науки, техники, искусства и ремесел, затрагиваемых в процессе экспертного доказывания. Приводятся некоторые зафиксированные в литературе высказывания, отвергающие это требование, ссылаясь на его нереальность.

По мнению автора следователь и судья должны обладать необходимым минимумом познаний из области судебных дисциплин, ибо в противном случае нет возможности гарантировать контроль за деловой исправностью экспертизы. Отклонение этого требования знаменовало бы собой оспаривать принцип свободной оценки доказательств судом и переносить ответственность за правильность судебного решения в отношении фактической стороны дела с судьи на эксперта.

Специальным знаниям из области судебных дисциплин следует обучать следователей и судей уже в ходе приобретения ими деловой квалификации на юридических факультетах, при постградуальной учебе (УСО) и т. п. Дальнейшие специальные знания этими органами приобретаются в ходе их практической работы. Оценивая то или иное заключение эксперта, необходимо путем изучения специализированной литературы, консультирования со специалистами и путем участия в проведении экспертизы приобретать дальнейшие специальные познания, относящиеся к предмету экспертизы.

Сам судья не может своими специальными познаниями заменить квалифицированную точку зрения эксперта. Однако его же специальные познания должны были бы быть настолько основательными, чтобы можно было вызвать сомнение в отношении по существу неправильного заключения эксперта.

Методом оценки заключения эксперта служит внутреннее убеждение, которому присущи гносеологический, логический и психологический аспекты.

В качестве критерия оценки заключения эксперта, равно как и в других областях человеческого познания, служит практика. Практика фигурирует здесь в опосредствованной форме как коллективная практика правоохранительных органов и экспертов, обобщенная в литературе, судебной практике и т. п., как жизненный и профессиональный опыт следователя и судьи и т. д.

5. Задачи оценки заключения эксперта

Задачи оценки заключения эксперта можно разделить на криминалистическо-тактические и уголовно-процессуальные.

К числу криминалистическо-тактических задач относится определение значимости заключения эксперта для постановки следственных версий, для организации и планирования расследования, для отбора тактических приемов по проведению следственных и судебных действий, для порядка взаимодействия оперативно-розыскных органов с общественностью и для подбора криминалистическо-технических методов. Большое значение в области криминалистики имеют также вероятностные заключения экспертизы.

В задачу уголовно-процессуальной оценки заключения эксперта входит определение его законности, вескости (значимости) и достоверности.

В настоящей статье наибольшее внимание уделено оценке достоверности заключения эксперта. В отношении достоверности оцениваются:

- способность эксперта давать достоверные заключения
- полнота и безупречность исходных материалов,
- квалифицированная обоснованность заключения эксперта, которой охватываются:

а) правильность теоретических исходных позиций, на которых зиждется заключение эксперта,

б) правильность эмпирической основы заключения и методов исследования при проведении экспертизы,

в) правильность подведения экспертом конкретного эмпирического материала под общие теоретические начала.

— правильность логического построения заключения эксперта.

С целью облегчения дачи оценки квалифицированной обоснованности заключения эксперта рекомендуется проведение стандартизации методов производства экспертиз.

6. Устранение сомнений в достоверности заключения эксперта

Следователь и суд не могут основать свое решение на заключении эксперта, о правильности которого возникнут обоснованные сомнения. Однако они не вправе заменить сомнительное заключение эксперта своим собственным, по данному вопросу дилетантским воззрением.

Сомнения относительно правильности заключения эксперта необходимо устранять путем допроса эксперта, проведения дополнительной либо повторной экспертизы. Давая оценку противоречивым заключениям экспертов не следует довольствоваться вместо всестороннего и глубокого проанализирования деловой правильности заключений лишь ссылкой на более высокую квалификацию того или иного эксперта либо на занимаемый им пост и только по этой причине признавать за ним большую достоверность.

Если все возможности по устранению сомнений в достоверности заключения эксперта окажутся безрезультатно исчерпанными, то следует руководствоваться принципом *in dubio pro reo*.

JAN MUSIL

Die Würdigung des Sachverständigengutachten im Strafverfahren

RESUME

1. Einleitung

In der Einleitung der Abhandlung wird auf die wachsende Bedeutung des Sachverständigenbeweises im Strafverfahren verwiesen. Die Anwendung der Expertise bringt jedoch einige Probleme mit sich. Die grosse Autorität, die sich Wissenschaft und Technik erkämpft haben, lässt die Gefahr eines unkritischen Herangehens an die Schlussfolgerungen der Expertise entstehen, wodurch einige Grundprinzipien des sozialistischen Strafprozesses, besonders der Grundsatz der freien Beweiswürdigung, bedroht werden.

Derartige unrichtige Tendenzen machten sich in einigen bürgerlichen Strafprozessschulen, vor allem bei den Positivisten (Cesaro Lombroso, Enrico Ferri) geltend, die den Sachverständigen als wissenschaftlichen Richter (*iudex facti*) auffassten.

Die sozialistische Prozesslehre betrachtet die Expertise als eines der gleichberechtigten Beweismittel, das der freien Beweiswürdigung von seiten des Untersuchungsbeamten und des Gerichtes unterliegt. Es kann allerdings nicht geleugnet werden, dass die Würdigung des Sachverständigengutachtens sehr schwierig ist und im Vergleich mit anderen Beweismitteln sich durch einige Specifica auszeichnet.

2. Das Wesen der Würdigung des Sachverständigengutachtens

In Übereinstimmung mit den Grundsätzen der marxistischen Axiologie wird die Würdigung des Sachverständigengutachtens als eine Art der Erkenntnistätigkeit aufgefasst, bei der die rechtliche Bedeutung der Expertise für die Erreichung des vom Gesetzgeber verfolgten Zieles festgestellt wird.

Die Würdigung des Sachverständigengutachtens ist ein Prozess, der die Bewegung der Beweisinformation von ihrem Ursprung bis nach ihrer Entgegennahme durch

den Adressaten der Beweisführung verfolgt. Die Bewegung der Beweisinformation ist beim Sachverständigenbeweis besonders kompliziert, denn Zwischenglied zwischen dem Ursprung der Information über die Straftat und dem Empfänger der Information ist der Sachverständige, der als Transformator des Informationssignals fungiert und der der Erstinformation, die weder für den Untersuchungsbeamten noch für den Richter wahrnehmbar oder verständlich ist, die Form einer Mitteilung in Worten verleiht. Diese Kompliziertheit des Informationskanals erhöht die Gefahr einer Verstümmelung der Information über die Straftat und führt zum Anwachsen der Entropie. Die Würdigung des Sachverständigengutachtens besteht vor allem in der Beurteilung des Umstandes, ob bei der Transformation der Erstinformation in die Gestalt der Mitteilung in Worten der Homomorphismus des Informationssignals gegenüber der Informationsquelle gewahrt blieb und ob das Sachverständigengutachten glaubwürdig ist.

Daneben wird gewürdigt, ob die Expertise in der vorgeschriebenen rechtlichen Form realisiert wurde, und die Relevanz des Sachverständigenbeweises für den zu beweisenden Tatumstand bestimmt.

3. Die Subjekte der Würdigung des Sachverständigengutachtens

Als Subjekte der Würdigung treten die am Strafverfahren beteiligten Organe, die Prozessparteien, der Verteidiger, der Sachverständige selbst, der die Expertise noch einmal durchführende Sachverständige und auch die bei der Gerichtsverhandlung anwesende Öffentlichkeit auf. Jedes dieser Subjekte verwirklicht die Beurteilung vom Gesichtspunkt der Interessen, die es repräsentiert, mit seinen Mitteln und mit verschiedenen Rechtsfolgen. Die grösste Bedeutung hat die von seiten der im Strafverfahren tätigen Organe durchgeführte Würdigung, denn diese treten als Repräsentanten des gesamtgesellschaftlichen Interesses an der Feststellung der objektiven Wahrheit auf und treffen aufgrund der Ergebnisse der Würdigung ihre autoritative, durch die Staatsmacht sanktionierte Entscheidung. Die weitere Darlegung beschäftigt sich daher bloss mit der Würdigung des Sachverständigengutachtens durch diese Organe.

4. Grundlagen, Methode und Kriterium der Würdigung des Sachverständigengutachtens

Grundlage für die Würdigung des Sachverständigengutachtens bildet die Gesamtheit der Lebens- und Fachkenntnis und Erfahrungen des Untersuchungsbeamten und des Richters, ihrer moralischen Ansichten und der die Beweisführung betreffenden Rechtsnormen.

Am meisten umstritten in Theorie und Praxis ist die Frage, ob der Untersuchungsbeamte und der Richter auch über bestimmte elementare Kenntnisse auf den Gebieten der Wissenschaft, der Technik, der Kunst und des Handwerks, auf die sich das Sachverständigengutachten bezieht, verfügen sollen. Die Abweisung dieser Forderung würde die Ablehnung des Prinzips der freien Beweiswürdigung durch das Gericht bedeuten und die Verantwortung für die sachliche Richtigkeit der Entscheidung vom Richter auf den Sachverständigen abwälzen.

Spezialkenntnisse auf dem Gebiet der forensischen Disziplinen sollen den Untersuchungsbeamten und den Richtern schon bei der Qualifikationsausbildung auf den juristischen Fakultäten, beim postgradualen Studium u. ä. vermittelt werden. Weitere Spezialkenntnisse erwerben diese Organe in der Praxis. Bei der Würdigung eines konkreten Sachverständigengutachtens ist es nötig, weitere, den Gegenstand der Expertise betreffende Spezialkenntnisse durch Studium der Fachliteratur, Konsultationen mit Fachleuten und Teilnahme an der Untersuchung durch Sachverständige zu erwerben.

Der Richter selbst kann durch seine fachlichen Erkenntnisse die fachmännische Stellungnahme des Sachverständigen nicht ersetzen. Seine fachlichen Kenntnisse sollten jedoch dazu geeignet sein, seine Zweifel wachzurufen, falls das Sachverständigengutachten sachlich unrichtig ist.

Methode der Würdigung des Sachverständigengutachtens ist die innere Überzeugung, die ihren gnoseologischen, logischen und psychologischen Aspekt hat.

Kriterium für die Würdigung des Sachverständigengutachtens ist, ebenso wie auf anderen Gebieten menschlicher Erkenntnis, die Praxis. Die Praxis tritt hier in vermittelter Gestalt als kollektive Praxis der im Strafverfahren tätigen Organe und der Sachverständigen, die in der Literatur, in der Judikatur u. ä. verallgemeinert ist, als Lebens- und Berufsfahrung des Untersuchungsbeamten und des Richters usw. auf.

5. Aufgaben der Würdigung des Sachverständigengutachtens

Die Aufgaben bei der Würdigung des Sachverständigengutachtens kann man in kriminalistisch-taktische und strafprozessuale einteilen.

Zu den kriminalistisch-taktischen Aufgaben gehört die Feststellung der Bedeutung des Sachverständigengutachtens für die Formulierung der Untersuchungsversionen, für die Organisation und die Planung der Untersuchung, für die Auswahl der taktischen Vorgangsweisen, die Durchführung der Untersuchungs- und gerichtlichen Handlungen, für die Formen der Zusammenarbeit mit den operativen Fahndungsorganen und mit der Öffentlichkeit sowie für die Auswahl der kriminalistisch-technischen Methoden. Für kriminalistische Zwecke haben auch die auf Wahrscheinlichkeit beruhenden Schlussfolgerungen der Expertise wesentliche Bedeutung.

Aufgabe der strafprozessualen Würdigung des Sachverständigengutachtens ist es, seine Gesetzlichkeit, Gewichtigkeit (Relevanz) und Glaubwürdigkeit zu beurteilen.

Grösste Aufmerksamkeit wird in der Abhandlung der Würdigung der Glaubwürdigkeit des Sachverständigengutachtens gewidmet. Vom Standpunkt der Glaubwürdigkeit aus beurteilt man:

- die Befähigung des Sachverständigen glaubwürdige Sachverständigengutachten zu liefern,
- die Vollständigkeit und Fehlerfreiheit des als Unterlage dienenden Materials,
- die fachliche Begründung des Sachverständigengutachtens, beruhend auf der
 - a) Richtigkeit der theoretischen Ausgangspunkte, auf die der Sachverständige seine Schlussfolgerungen stützt,
 - b) Richtigkeit der empirischen Grundlage des Gutachtens und der Methoden der sachverständigen Untersuchung,
 - c) Richtigkeit der Subsumierung des konkreten empirischen Materials durch den Sachverständigen unter die allgemeinen theoretischen Ausgangspunkte,
- die Richtigkeit des logischen Aufbaus des Sachverständigengutachtens.

Zur Erleichterung der Beurteilung der fachlichen Begründung des Sachverständigengutachtens wird die Standardisierung der sachverständigen Untersuchungsmethoden empfohlen.

6. Beseitigung der Zweifel an der Glaubwürdigkeit des Sachverständigengutachtens

Untersuchungsbeamter und Richter können ihre Entscheidung nicht auf ein Sachverständigengutachten stützen, bezüglich dessen Richtigkeit begründete Zweifel bestehen. Sie sind jedoch nicht dazu berechtigt, das zweifelhalbe Sachverständigengutachten durch ihre eigene, in der gegenständlichen Problematik laienhafte Ansicht zu ersetzen.

Zweifel an der Richtigkeit des Sachverständigengutachtens sind durch die Einvernahme des Sachverständigen, durch die Ergänzung oder die Wiederholung der Expertise zu beseitigen. Bei der Würdigung einander widersprechender Sachverständigengutachten darf man sich nicht anstelle einer allseitigen und tiefeschürfenden Analyse ihrer inhaltlichen Berechtigung mit dem blossen Hinweis auf die höhere fachliche Qualifikation oder Dienststellung eines der Sachverständigen begnügen und ihm lediglich aus diesem Grunde grössere Glaubwürdigkeit zusprechen.

Gelingt es nach Erschöpfung aller Möglichkeiten nicht, die Zweifel an der Glaubwürdigkeit des Sachverständigengutachtens zu beseitigen, dann ist nach dem Grundsatz in dubiis pro reo vorzugehen.